

Képzőtanulmányok a Sopron megyei nyelvjárásokból

1951. júliusában nyelvjárási szöveget gyűjtöttem Sopron megye néhány községében (Csorna, Kapuvár, Völce), és már akkor megragadta figyelmemet, hogy mennyi régies vagy pedig a köznyelvtől eltérő képzőt és képzésmódot őrzött meg ez a nyelvjáróterület. Felvetődött bennem a gondolat, hogy érdemes volna ezt a nyelvjáróterületet — de általában minden magyar nyelvjáróterületet — ebből a szempontból is megvizsgálni, hiszen nagyon jól tudjuk, hogy igen gyakran éppen a nyelvjárásokból merítheti a nyelvtörténész nyelvünk régi állapotára vonatkozólag a legértékesebb adatokat.

Elhatározásomban megerősített egykori nagy mesterem, GOMBOCZ ZOLTÁN is, aki „Egy ismeretlen képző” c. tanulmányában (NyK. XIV, 20) azt írja „... a ritkább képzők tárgyalása módszertani szempontból is érdekes volna; hiszen éppen a magyar nyelv különletében keletkezett képzők körében nyílnék a legkedvezőbb alkalom a képző keletkezésének, jelentésváltozásának s analógiás továbbterjedésének megfigyelésére.”

Sajnos azonban a nyugati nyelvjáróterületen végzett gyűjtőmunkám túlságosan rövidnek és elégtelennek bizonyult ahhoz, hogy e fontos kérdéshez érdemben hozzászólhassak. Nem is szólva arról, hogy a gyűjtésem célja sem volt akkor még egy, a szóképzéstanulmányhoz szükséges adatgyűjtés, hanem táj-szavak és nyelvjárási szövegek gyűjtése. Így igen sok értékes adat maradt feljegyzetlenül. Éppen ezért mostani tanulmányomban csak igen kis mértékben támaszkodhattam saját gyűjtéseimre. Túlnyomórészt Sopron megye nyelvjárásaira vonatkozó és a Nyelvjárási Bibliográfiában megjelölt részlettanulmányokat, monográfiákat, táj-szó- és szövegközléseket vettem figyelembe.

Természetes, hogy egy nyelvjárást a holt¹ betűkön keresztül megismerni sokkal nehezebb, sőt talán nem is lehet. Egyedül az élőbeszéd az, amely által egyes nyelvjárások különleges nyelvi sajátosságai, a köznyelvtől eltérő alaki és szerkezeti vonásai, kifejezésbeli finomságai megismerhetők. Tudom tehát, hogy tanulmányomban lesznek hibák, hiányosságok, az egyéni megfigyelés elégtelenségéből adódó félreértések vagy helytelen megállapítások, amelyeket majd a későbbi, alaposabb és a helyszínen végzett kutatások lesznek hivatva kiegészíteni vagy helyesbíteni. De addig is, ha csak néhány szempontot, néhány meg-gondolkoztató adatot szolgáltathattam a későbbi kutatások vagy szóképzés-monográfiák számára, akkor e tanulmány elérte célját.

Mint már a tanulmány címéből is látható, amit írtam, az nem teljes és részletes szóképzésmonográfia, hanem csak tallózás a nyugati nyelvjáróterületnek a köznyelvtől eltérő képzői és képzésmódjai között. A köznyelvvel megegyező képzéseket csak annyiban tárgyalom, amennyiben funkcionális terheltségük

nagyobb, vagy pedig a megszokottól eltérő alakban, jelentésben vagy funkcióban használja őket a vizsgált nyelvterület.

Megpróbáltam összegyűjteni: 1. az archaikus képzőket és képzésmódokat, különös tekintettel a régebbi hangállapotot mutató képzőkre, 2. a nyelvjárás leginkább használt, illetve eleven képzőit, tehát a köznyelvinél nagyobb funkcionális terheltséggel bíró képzőket, figyelembevéve az ősi vagy a nyelvünk külön életében keletkezett képzőkön kívül a nyelvújítási és idegen eredetű képzőket is, 3. azokat a képzőket, amelyeket érzelmi, hangulati árnyalatok, jelentéstani finomságok kifejezésére használ a vizsgált nyelvjárás-terület, tehát olyanokat, amelyeknek stiláris szempontból van nagy szerepük (pl.: mondatsűrítő képzők, játszi szóképzések).

A képzőknek e hármas szempontból való vizsgálatából adódik a tanulmány három részre való tagolása, amelyen belül, kivéve az I. rész 1. fejezetét (alakilag archaikus képzők), külön tárgyalom a denominális és deverbális képzőket. Az egyes képzők mellett bibliográfiai adatokat csak akkor közlök, ha BÁRCZI, Tihanyi Alapítólevél c. munkájában nem fordul elő a kérdéses képző. Ha megvan, akkor csupán az ő művének megfelelő lapszámát közlöm, amelynek alapján mindenki, akit a kérdéses képző valamilyen szempontból (alak, jelentés, funkció) érdekel, megtaíthatja a kérdésnek eddigi rendelkezésre álló teljes irodalmát.

I.

Archaikus szóképzési vonások

Alakilag régies képzők

Egy régebbi nyelvállapotot őrző alakban találjuk az

1. -ó, -ő~ -ú, -ű (R. -sy, -šy v. -sβ, -šβ > ay > oy > ó; eü > öü > ő vagy > uu > ú; üü > ü) kicsinyítő, nagyító vagy becéző, valamivel ellátottat, valamivel bírót jelentő névszóképzőt (BÁRCZI, Tih. Al. 154 kk.), amely képző tudvalevőleg több eltérő eredetű képzőnek konvergens hangtani fejlődése útján előálló alaki egybeesése, valamint funkcionális vegyülése folytán lett olyan változatos funkciók és jelentések hordozójává, mint ahogy ma is használatos (pl.: kicsinyítő, nagyító, nom. possessoris, igenév- és eszköznévképző).

E képzőt leginkább határozott jelentésmódosító szerep nélkül használják, mégpedig a nyelvjárásra különben is jellemző zártabb és rövidebb

-ú alakban: *kürtü* v *kürt* (halázműszó) 'lészából készített kertelet, kert halak elrekesztésére' (Fertő mellék MNyszet. III, 243); *kürtő*, *kürtü* 'a magyar vejsznél a rész, amelyben a hal fogva marad' (Fertő mellék uo. E szóról l. Gombocz: MNy. III, 263; MELICH: MNy. XX, 44; HORGER: MNy. XXII, 282).

-ó alakban (a mai köznyelvi -ú helyett): a *savanyó* szóban (*só* ~ *sava* + denom. -ny + denom. -ó képző); *oly savanyó*, *ha megészéd, apátlan fia lesz belőle* (Kisfalud, Nagy-Miháli Nyr. XXI, 431. E szóról l. TECHERT: MNy. XXVII, 117).

-i alakban, amely feltehetőleg az előbbi képző delabializált alakja és nyelvjárási különfejleményként keletkezett a vizsgált nyelvjárás-területen

(-šy > -ei $\begin{matrix} \nearrow e \rightarrow e \\ \searrow i \rightarrow i \end{matrix}$) (vö. BÁRCZI, Tört. Hangtan és Szóalaktan c. egy. előadásai, 1951—52). Pl. *Hosszi, betegsínnek halál a végé* (Nagygeresd Nyr. XXXV, 391);

hosszi (Rábaköz Nyr. XV, 421); *előhasi* '(tehen), mely először borjazik' (Répce mellék Nyr. II, 518); *éhhasi, éhhasu* (egyhasú) 'testvér [állat], iker [embernél]' (MNy. IX, 427, Sopron m.); *ivási* 'egykorú' (Sopron MNy. XII, 44, vö. MTsz. *ivású*).

2. -ó, -ő (~-ú, -ű)

deverb. nomenképző, melléknévi igenévképző (vö. BÁRCZI, Tih. Al. 169 kk.), amelyet mint BÁRCZI is mondja (i. h.), „nem lehet elválasztani a denominális -ó, -ő, -ú, -ű-től”. E képzőt megtaláljuk:

-u alakban: *csuhu* 'fekete káka, zsombék-káka': *A puha csuhuvā lehet fonnyi* (Rábaköz, Vas m., Zala m. MTsz. KÁLMÁN, A bősárkányi gyékényszövécs és szókincse 14). E szó a *suh ~ csuh* hangutánzó igető származéka (vö. MÉSZÖLY: MNy. X, 163); másként vélekedik e szóról ERDŐS J., aki a rejtelmes *c'ohok* szóval hozza összefüggésbe (MNy. VIII, 240), MUNKÁCSI, aki a kaukázusi *čaya, čiha* szóból származtatja (Nyr. XXXI, 33) és EDELSPACHER, aki török kölcsön-szónak tartja (Nyr. V, 195). Itt az -ó, -ő melléknévi igenévképző elvesztette eredeti jelentését, és eszköznévképző szerepben -ú, -ű; itt -u, -ű alakban fordul elő (vö. *seprű, szalu, vésű*). Előfordul:

-ó alakban is (a mai köznyelvi -ú helyett): *kátyó* 'nagy sár' (Nagylózs Nyr. XXX, 443), amely szó hangfestő eredetű (vö. *kattyog, kátyol*: Balaton mell. *katyma* MTsz.).

Érdekes és régies alakváltozatokban találjuk meg a *tesz* ige participiumát is a vizsgált nyelvjárósterületen. Előfordul: **tó-* és *té-* alakban, az eredeti *tek-*tőnek (ősmagy: **tey-*) kétirányú alakfejlődése következtében. Labializáló nyelvjárósterületen a fejlődés: **tey* > *teü* > *tő*, delabializáló területen: **tey* > *teü* $\begin{matrix} \nearrow \text{té} \rightarrow \text{te} \\ \searrow \text{ti} \rightarrow \text{ti} \end{matrix}$. Az előbbi alakváltozatra példa: *dölögtűő, dölögtűő nap*, az ő asszimiláló hatására, amely jellemző a Répce melléki nyelvjárásra (Nyr. XX, 364, 370); *dölögtőnap* *iskola* 'mindennapi iskola' (Nagylózs Nyr. XXX, 444). A delabializált alakváltozatra pedig: *dologté nap* 'hétköznap' (Répce mellék Nyr. II, 518, disszimilációval) és *delegti nap* 'dologtevő nap [hétköznap]' (Kapuvár Nyr. XXXVII, 376, vö. MTsz.).

Meg kell említenünk a -t mozzanatos és műveltető képzős igék participiumát, amely szintén régiesebb alakváltozatokban őrződött meg a vizsgált nyelvjárósterületen. Mégpedig:

a) -*tó*, -*tő* alakban (R. **tsy* > *tay* > *toy* > *tó*; **tšy* > *teü* > *töü* > *tő* alakfejlődéssel, vö. BÁRCZI, i. m. 170). Pl.: *csöngető, pörgető, szivató* (de *szivatyu* is, Nagylózs Nyr. XXX, 205).

b) -*tyu*, -*tyü* alakban (R. **tsy* > *tay*, elhasonulással *tēy* és hangsúlyátbillenéssel *iü* majd *iü*; ugyanígy a magashangú tövekben: **tšy* > *tēü* > *tüü* > *tüü* alakváltozással, vö. BÁRCZI, i. h.) pl.: *szivatyu, kopótyu* (Nagylózs Nyr. XXX, 205).

c) -*té* és -*ti* alakban a kettőshangzó delabializált változataként (R. -*tsy*, -*tšy*, > -*tsi*, -*tšü* $\begin{matrix} \nearrow \text{té} \\ \searrow \text{ti} \rightarrow \text{ti} \end{matrix}$ (vö. BÁRCZI, i. h.), pl.: *csikótie* 'csikottyú' (Répce vidék Nyr. XX, 410); *keszté* 'keztü' (Répce mellék Nyr. II, 560); *csikóté* (u. o. Nyr. II, 518); *fogaté* 'fogattyú' (Nagylózs Nyr. XXX, 205); *fogatil* (uo.) -*ély* deverb. nóm. képzővel továbbképezve; *kopóti* 'kopoltyú' (Rábaköz, Bősárkány Nyr. XVIII, 94. E szóról l. MÉSZÖLY: MNy. VII, 247).

Az -ó, -ő igenévképzőnek van a vizsgált nyelvjárásterületen

-a, -e változata is (vö. BÁRCZI, i. m. 170).

E képzőalak legvalószínűbb magyarázata szerintem BÁRCZIÉ, aki az ősmagyar *-γ (< fgr. *-k vagy *-η) másirányú fejlődésével magyarázza a kérdéses alakot: -ay, -eγ > -ai, -ei > -i, -é (illeszkedéssel), -á (rövidüléssel), -i, -e ~ -a (vö. MNy. XLVI, 223 stb.). De ugyanezt a fejlődési vonalat mutatja egy másik fgr. eredetű igenévképző a *-j (*-i) is. Így lehetséges, hogy az -a, -e végű elhomályosult igenevek egy részében az *-i-t kell keresnünk, mint ahogy PAIS gondolja, pl.: a *fene* -e-jében (vö. MNy. XIV, 277). Hiszen tudjuk, hogy a magyarban elég gyakori a különböző eredetű képzőknek konvergens hangtani fejlődés útján előálló alaki egybeesése és funkcióvegyülése. (Másképpen magyarázzák a képző eredetét: VÉGH J., A békési népnyelv névszótöveit 107; HORGER: MNy. IX, 116 és SULÁN: MNy. XXXVII, 118, akik elvonás útján keletkezett alakoknak tartják a *hulla*, *penge*, *lenge* stb. féle igeneveket.)

A képző -e alakváltozatára kevés példát találtam. Ilyenek: *tetē* (*háztetē*, *fejtetē*) 'ház- és fejtető' (Mihályi MNy. IX, 465); *bögyöge* (hangrendi illeszkedéssel; Maglóca Nyr. XIII, 382), de *bugyoga* (Répce mellék Nyr. II, 517) 'nagyobb korszó, melyben a mezei munkásoknak vizet visznek'.

3. -i nom. possessi képző

Fenti képző régi lativus rag eredetére mutató alakban fordul elő (vö. BÁRCZI, Tih. Ál. 143; MELICH: MNy. X, 156; SZABÓ D.: NyK. XXXIV, 446; KNIEZSA: MNy. XLV, 104). Pl.: *sáré* 'kaszáló, rét, süppedékes, mocsaras hely' (Maglóca Nyr. XLII, 382); *nádé kasza* 'nádvagó kis kasza' (Sopron MNy. X, 381) (vö. BEKE: Nyr. XLVI, 27; MELICH: MNy. XI, 417). A képző fejlődése -ei > -ei $\begin{matrix} \nearrow \text{é} \rightarrow \acute{a} \\ \searrow \text{i} \rightarrow \acute{i} \end{matrix}$. Hogy a fenti képzőt szigorúan el kell-e választani a kicsinyítő képzőtől, mint ahogy idézett kutatóink tartják, vagy pedig azonos eredetűek, mint ahogy ezt BUDENZ: UA. 267; SIMONYI: TMNy. 580; GOMBOCZ: MNy. XXII, 8; SZINNYEI: NyH⁷, 100; LEHTISALO: SUS. Toim. LXXII, 58, állítják, azt a kutatások mai állása mellett még nem merném tisztázott kérdésnek tekinteni. Magam részéről nem tartom lehetetlennek, hogy mindkét képző: a kicsinyítő -j (i), valamint a nom. poss. -i képző, de másfelől az -é lativus rag is végső fokon egy ősi fgr. helynévképzőre megy vissza, mégpedig a *-j-re (l. HAKULINEN: NyK. L, 109 kk.). Ez megtalálható a finn: *Heiniä* (*heini-jä* 'hely, ahol széna nő') helynévben. Ugyanis a fgr. nyelvekben eléggé gyakori, hogy ősi helynévképzőből egyfelől rag, másfelől gyűjtőnévképző → nom. poss. → nom. agentis → kicsinyítő képző és gyakorító képző váljék (vö. HAKULINEN, i. m. és szerző tanulmánya „A komi -l képzőről” a NyK. sajtó alatt levő kötetében). Pl. a magyar -s képző *Nyirjes*, *Halas*, *Füzes* (helynévképző); gyűjtőnévképző; *füzes*, *nádas* stb.; nom. poss.: *házas*, *kertes*; nom. dem.: *kékes*, *zöldes*, *Annus*, *Katus*, *cicus*; gyakorító képző: *keres*, *repes*, *futos*. Esetleg ismét több különböző eredetű képző azonos alaki fejlődésével és funkcionális vegyülésével állunk szemben itt is. A kérdést a későbbi kutatások lesznek hivatva végérvényesen eldönteni. Egy bizonyos, hogy a mai nyelvhasználatban a kicsinyítő -i (-j) képző élesen elkülönül a nom. poss. -i képzőtől (pl. *házi*, *kerti*, de *Babi*, *Pali*). Hogy ez a funkció- és jelentésmegosztás mikor és milyen körülmények között következett be, még az ugor együttélés idején-e, ahogy ezt SZABÓ D. gondolja (i. m. 446), vagy pedig nyelvünk külön életében, arra most még nem tudunk pontos választ adni. Egyelőre csak annyit mondhatunk, mint BÁRCZI: „... ahhoz azonban,

hogy tisztán lássuk, a fejlődés milyen fokára jutott el szóképzésünk és az egyes képzők, amelyek ma egymástól függetlenül, esetleg hogyan függnek még össze, az anyag túlságosan csekély” (Tih. Al. 141).

4. -gy denom. nom. képző (< -d helynévképzőből palatalizáció útján keletkezhetett, vö. HEFTY: Nyr. XL, 212; BÁRCZI, i. m. 149).

E képzőre egyetlenegy példát találtam: *Horhággra fagy a Fertő*: ha hólyagos, gyenge jéggel váltakozva fagy be a víz, kivált szeles időben, mikor csak helyenként keletkezik erősebb, egyenletesebb jégtakaró (Hegykő MNy. X, 380; vö. OklSz.: *horh, hork, horog, horoh* 'angustiae locorum; pass, engpass'; *Horhagy* id. NySz. 1269 in ipso fossato, quod *Hurhag* uocatur stb.; MTsz. *horh* 'mély hegyi út, két hegyoldal közötti szoros út, szakadékos hegyoldalba vajúdott (vízmosta) meredek út'; de *horha*: vékony jég, mely alól a víz elfolyt; *horhára fagyott*: elfolyt a víz a jég alól s ennek következtében a jég szakadós (Győrvidék, Nyr. IX, 286). E szónak a népnyelvben különféle változatai és származékai élnek (vö. BÁRCZI, Tih. Al. 34; LAKÓ: MNy. XXXIX, 357, utóbbinál megtalálható e szó etimológiai magyarázata is). Ami a szó különleges dunántúli jelentését illeti, 'vékony jég, mely alól a víz elfutott' stb., és ami nagy mértékben elüt a szó eredeti (NySz.-ban OklSz.-ban található) jelentésétől, utalni szeretnék HAL VIKTORNAK e szóra vonatkozó megjegyzésére (Nyr. XXI, 94), „*Horh, horhagy* szót többfelé hallani, de nagyon sokféleképp”. E megjegyzése a szó különböző alakváltozataira vonatkozik. A szó fenti jelentésével nem foglalkozik, sőt *Hefty* sem (Nyr. XL, 212), aki a *Horhagy* alakról beszélve azt mondja: „A mai nyelvben nincs ezen alakra példa“. De mint látjuk van, csak a régítől eltérő jelentésben. Lehet, hogy ezt a régiségből megőrzött alakot használta fel a nyugati nyelvjárás-terület egy speciális jelentés kifejezésére. HEFTY ugyanis utal arra, hogy: „eddig nem sikerült a különböző szóalakokra különböző jelentésárnyalatokat megállapítani, noha ugyanazon a területen a szó különféle alakban is előfordul“ (Nyr. XL, 211).

5. -talan, -telen fosztóképző

Megtalálható a régies *-tél, -tíl* alakban (e képző mélyhangú párjáról l. JUHÁSZ: MNy. XXXI, 332). Ugor eredetű képző: vö. manysi: *-tāl*, pl.: *istāl* 'esztelen', *netāl* 'nőtlen', *sujtāl* 'hangtalan, zajtalan'. Pl.: *mesztíláptira vétkeszte* 'lehúzta a csizmáját' (RÖJTÖK Nyr. III, 556. A *lápti*-ban a *-t* lokativus, az *-i* pedig lativusi rag); *mesztíálláb jobban tudog mennyi, mer szoríttya ja bocskor a lábomat* (Völcese, saját gyűjtés. E képzőről l. még MÉSZÖLY: MNy. IV, 410; HORGER: MNy. X, 115).

Archaikus képzésmódok

Az alábbiakban azokat a képzéseket vesszük vizsgálat alá, amelyekben a köznyelvben már elavult vagy elavulófélben lévő képzőket használnak a Sopron megyei nyelvjárások. Ilyeneket is szép számban találunk a vizsgált nyelvjárás-területen, mégpedig egyrészüket kihalt alapszavakban, ill. származékszavakban elavult képzőként, másik (nagyobb) részüket pedig a köznyelvtől eltérően eleven képzőként, nagyobb funkcionális terheltséggel.

I g e k é p z ő k

Deverbális igeképzők

Gyakorító igeképzők

-l (<uráli *-l; vö. GYÖRKE, Wortbildungslehre 36—37; LEHTISALO, i. m. 169).

A tiszta -v-tövű igékhez tartozó nő és fő igék -l szóvéggel jelentkeznek a vizsgált nyelvjárásterületen, pl.: *Tűzhelyen föl meg a szeretet* (Nagylózs Nyr. XXXI, 49); *Ott má tucc beléjje csöppentenyi a csuda vizbü, osztán mēgnjöl* (Potyond, Rábaköz Ethn. XXXIII, 77). Hogy a fenti példákban az -l inetimológikus elem-e, mely a *vót ~ volt, bót ~ bolt, süve, főve ~ sülve, fölve* analógiájára, vagy niunt SZINNYEI gondolja, a *szónak ~ szólnak* hatására került bele a két igébe (NyH⁷. 123; EtSz.), vagy pedig gyakorító képző-e (vö. SIMONYI: NyK. XVI, 239, valószínűleg BUDENZ hatására), nem látom tisztázottnak. BUDENZ a MUSz-ban különválasztja a fő, föl és főz igéket. A fő-t egyezteteti a zürj. *pu-* 'kochen, főni' igével. Mindenesetre a komi alakok igen meggondolkoztatóak, amennyiben a *punji* (főni) alak mellett a sziszolai és lozvai nyelvjárásban megtaláljuk a *puljiljini* többszörösen képzett -l gyakorító képzős alakot, az ízmaiban: *puljiljini*, a pelimiben: *puvi vjini* alakot. (WICHM.—UOT., Syrj. W. 218). Az -l gyakorító képzőt megtaláljuk

-ly alakban is, pl.: *sepelyő*, 'rimánkodva panaszkodó' (Sopron MNy. XII. 44). Ugyancsak egy, a köznyelvtől eltérő képzőborkorban,

-ull-ként: *halulla* 'többször hallja' (Csorna Nyr. XLII, 334), amelyben a képző megkétszerezésével fejezik ki a cselekvés gyakoriságát, többször való előfordulását.

-g (<uráli *-nk; vö. GYÖRKE, i. m. 59).

Érdekes származékszóban fordul elő a -g képző, mégpedig olyan alapszóhoz járulva, amelyhez köznyelvi használatban sohasem járul -g gyak. képző: *folyogár* (-g gyak. + -ár deverb. nom.) 'hajócska, egy tölgy derekából' (Fertő mellék MNyszet. III, 244). A képző előfordul még

-ng alakban is. Ezt az alakot BUDENZ (UA. 42) és SIMONYI (NyK. XVI, 257) a fgr. *-ng gyak. képző ősbibb fokot megőrző alakjának tartják. Valószínűbb azonban, hogy az -ng a népnyelvben igen gyakori *g > ng* változás eredményeképpen (elhasznulás) jött létre (*náspágol ~ náspángol* vö. DEME: MNy. XXXVII, 190). Pl. *fut csak ugy őringül* 'igen sebes futásról' (Rábaköz Nyr. XIII, 73; alapszava: *ör, öröl, őriz*, vö. JUHÁSZ: MNy. XLIV, 135). Az *őringül* mellett az *őrjeget* alak is előfordul 'erősen kiabál, torkaszakadtából kiabál' jelentésben (Felsőszakony Nyr. XVII, 384. A -j egy ősi fgr. *-j gyakorító képző maradványa, vö. BUDENZ: UA, 34; LEHTISALO: SUS. Toim. LXXII, 79, amely a magyarban főleg képzőbokokban fordul elő); *mikor fölibrett, messzire lát ek kis tüzet, azt keringüli valaki* (Rábaköz Nyr. XIV, 569); *meringüllő* 'vizmerítő' (Sopron, saját gy.). A fenti -gol, -gel, -göl ~ -ngol, -ngel, -ngöl (gyak. -g + gyak. -ol, -el, -öl) képzőbokrot mint látjuk, a zártabb -gul, -gül ~ -ngul, -ngül ~ -ngü, -ngü alakban találjuk a vizsgált nyelvjárásterületen.

-igál ~ -ingál ~ -ingyál (gyak. -g + gyak. -ál). Pl.: *csuórigá, csuóringá* 'lopkod' (Mihályi MNy. IX, 426); *kalingyál* 'perdül'; *főkalingyázott* 'elesett' (Nagylózs Nyr. XXX, 444; -ng > -ngy másodlagos palatalizációval). A fenti példákban azonban az is lehetséges, hogy a -gál, -gél gyak. képzőbokor eredeti -int mozzanatos képzőbokorhoz járult, és nem *g > ng* hangfejlődéssel állunk szemben. Tehát eredeti *csuórintgál, kalintgál*-ból keletkeztek a közbeeső *t* kiesésével (SIMONYI: NyK. XVI. 257).

-gőzik ~ -ngőzik ~ -ng^uőzik (gyak. *g* + visszaható -őzik): *szapirkák szálling^uóztak* (Mihályi MNy. IX, 464). A *g* > *ng* változásra igen érdekes példa a *lóng, lóngat -g* gyak. képzős igealak; *lóng* (Sopron Nyr. XVIII, 288) és *lóngat* (Felsőszakony Nyr. XVII, 384). A *lóng* elhomályosult gyakorító képzős ige (vö. *lódul, lódit, lóbál*). Az ismertetett nyelvjárásterületen előfordul *lombál* és *lombita* is (Horpács Nyr. XXV, 227). Itt esetleg egy *lógg, lóggat* alak *gg*-jének elhasonulására gondolhatnánk; *lóg* > talán a *függ* analógiájára *logg* ebből *lóng*, ugyanígy *lóggat* > *lóngat* (a felsőszakonyi adatközlő összeveti e szót a *melenget*-tel). Valószínűleg a *lóng* alak hatására keletkezett a *hing*: *a fán hing a büröm* (Sopron Nyr. XLVIII, 80). Bár gondolhatnánk kontaminált alakra is *lóg* és *hintál*-ból, vagy pedig a német *hengen* átvételére az Ausztriával határos nyelvjárásterületen.

-d (< urali *-nt gyak. és kezdő igeképző; vö. BÁRCZI, Tih. Al. 175).

Előfordul: 1. Gyakorító képzőként

-ód (-yód) alakban, pl.: *oszt el is kő mosyónyi* (Kapuvár, saját gy.); *émosóttál mán?* 'elmosogattál' (Röjtök Nyr. III, 514); *csak éccer öblitem asztán a mosódásnak állok mosogatás'* (Kisfalud saját gy.); *Erre a szakácsné mosóó ronggyal betekert kezében merő kanalat tartva beszalad* (Csepreg Nyr. IV, 564).

2. Kezdő igeképzőként (mom. inchoat. jelentésben). E jelentésben főként az -ad, -ed képző használatos. Pl.: *tikkad* 'alább hagy valamivel, lelohad pl. a tűz'; *megettikkad* 'megcsendesül, megkomolyodik' (Mihályi MNy. IX, 465); *csovad*: *elcsovad* 'eltűnik'; *kicsövad* 'kibomlik [női haj, zsákszáj] stb.' (Mihályi MNy. IX, 426), *csóvad*, *elcsóvad* 'felbomlik pl. kötés' (Sopron MNy. XII, 42). A hangutánzó eredetű *suh- ~ csuh-* tőből származik (vö. HORGER: MNy. XXV, 52; PAIS: MNy. XIV, 70 *suhad ~ suvad*; *csovad ~ csواد, csódik*; *suvaszt ~ csuhaszt ~ csovaszt ~ csuaszt ~ csóaszt*); *összecsuppad*: *az iéretlen kákuó összecsuppad, nem lehet hasznányi* (KÁLMÁN, A bősárkányi gyékényszöves 18); *megijedt a vetés 'nagy melegben megfonnyad'* (Nagylózs Nyr. XXXIII, 420). Érdekes példa a komplikációs jelentésváltozásra. Lelki jelenség neve átvive a vele kapcsolatos testi állapotváltozásra: aki megijed, az letörik, lekókad, lefog, megfonnyad, így kaphatta a *megijed* ige a *megfonnyad* jelentést a vizsgált nyelvjárásterületen. (Vö. *csömör ~ sömör, aggik ~ aggódik*. Példákat l. GOMBOCZ: Jelentéstan ÖM. I, 31); *megkovad* 'megfől' (Nagylózs Nyr. XXX, 443). E szó magyarázatát l. HORVÁTH K.: MNy. XLVI, 340).

-r (< urali *-r; vö. BÁRCZI, i. m. 156–157).

Önálló használatára kevés példát találtam. Pl.: *összehidar* 'összekopor' (Sopron m. Nyr. XLV, 349; alapszava ismeretlen); deverb. nom. képzős származékban: *sodriékkal szövik keresztbe* [sásból sodrott in] (KÁLMÁN, i. m. 10). Képzőbokokban gyakoribb, pl.:

-ródik ~ -ryódik (-r gyak. + -odik visszaható képző), pl. *tipruódik mind a szaruó galamb* (Bősárkány Nyr. XVII, 184). Az -ódik képző álvisszaható képzőként szerepel e példában gyakorító jelentésárnnyalattal.

-rnyáz (-r gyak. + -ny deverb. nom. + -z denom. verbum képző): *szapirnyáz* 'szaporáz, gyorsan, hadarva beszél' (Mihályi MNy. IX, 465). Alapszava: *szap-, szip-* hangutánzó igető, pl.: *Valahu tűz v^uót, mer szapirkák szálling^uóztak* (Mihályi MNy. IX, 465).

-s (< fgr. ?*-*sk*, ill. urali *-*tš*; vö. BÁRCZI, i. m. 178).

Önálló használatára nem találtam példát, de annál gyakoribb képzőbokokban. Pl.: -*skol* (gyak. -s + mozz. -*k* + gyak. -*l*). Pl.: *tapaskol* 'nagy testű táncoló' (Felsőszakony Nyr. XVII, 384).

-*cskul* képzőbokokban (*s* > *cs* affrikációval) -*cskul* alakban: *bóbičskul* 'bólintgat, szundikál' (Csepreg Nyr. II, 371).

-*zsol* képzőbokokban (*s* > *zs* zöngüléssel, -*s* gyak. + -*l* gyak. képző). Pl.: *verázszú* 'virraszt' (Bósárkány Nyr. XVIII, 238). Érdekes adat, t. i. a dunántúli nyelvjárásterület nagy részén ilyen értelemben használják a *verázsol* ~ *varázsoni* ~ *verázsolni* igét (vö. MTsz.). Viszont a Jászságban *viricsol* alakban (Nyr. XXIX, 92), Háromszékben pedig *virikkél* 'virraszt', *fenvirikkél* 'fönnvirraszt' (Vadrózsák), *virikol* 'beszélgetéssel ébren tölti az éjet' (Ége Nyr. XXIX, 480). E tarka alakváltozatok oka valószínűleg az, hogy fenti ige a *vir-* ~ *ver-* hangfestő töből származik (vö. BÁRCZI: SzófSz. *virrad* 2.), de az is lehetséges, hogy a nép nyelvében az alaki hasonlóság következtében keveredtek a fgr. er. *virrad* és a szl. *vražiti* > *varázsol* igék megfelelői.

* -sz (< urali *-*š*; vö. BÁRCZI, i. m. 178)

Egy példát találtam a képző önálló és régiesebb alakban való használatára, (a mai köznyelvben -*d*-t találunk), mégpedig egy -*sz*-szel és -*d*-vel bővülő *v* tövű igében. Pl.: *esküszni* 'esküdni' (Csorna Nyr. XXII, 330). Az -*sz* képzőt megtaláljuk

-*ász*, -*ész* alakban is, amelynek -*á*, -*é* eleme még tisztázatlan (vö. BÁRCZI, i. m. 144 kk.), bár legelfogadhatóbbnak azt tartjuk, hogy itt a tövéghangzó egyszerű nyúlásával állunk szemben (-*s*, -*š* + *sz* > -*ász*, -*ész* nyúlással > -*ász*, -*ész* i. m. 147). Pl.: *kundész* 'kutat, fürkész' (Felsőszakony, Sopron m. Nyr. XVII, 384 vö. Vas m. *kendész* MTsz.). Ez az alak azonban épügy mint a denom. képzők között tárgyalt *fázt* alak a képző -*s*, -*š* + *z* + *sz* képzőkből való eredete mellett is szólhatna, és ebben az esetben az ilyen nem illeszkedett alakot megőrzött régiségnek kellene tartanunk. (Vö. [KRESZN.] *kundész*, *fürkész*, *kórész* 'böngésző pl. szőlő, krumplic után'; SIMONYI: NyK. XVI, 262: *kotrész*, *kórész*, *turész*, *kundész*. U. így KÖRÖSI: Nyr. XI, 205). Ezekről azonban BÁRCZI azt mondja, hogy analógikus úton is keletkezhettek (i. m. 145). Megtaláljuk a képző mélyhangú párját is a vizsgált nyelvjárásterületen: *kandász* (Sopron Nyr. XLVIII, 90). Ritka előfordulása arra enged következtetni, hogy a képző az elavult képzők közé tartozik, vagy legalább is az elavulófélben levőkhöz.

Mozzanatos képzők

-*m* (< urali *-*m*; vö. GYÖRKE, i. m. 44; LEHTISALO, i. m. 113 kk.).

Szintén csak képzőbokokban, ill. deverb. nomenképzős származékszavakban fordul elő. Pl.:

-*mes* (-*m* mozz. + -*es* melléknévképzős): *érmes* 'könnyen érő' (Felsőszakony Nyr. XVII, 383); *irmesség* a) 'erő az emberben', b) *Semmi irmessége* (nedve) *sinces a földnek* (Sopron MNy. XII, 43); *irmes a föld, sē nedves, sē szároz, ippen jó szántanyi* (Röjtök MNy. III, 555).

-*mati* (mozz., ill. kies. -*m* + kicsinyítő -*ti* képző): *duzmati* 'duzzogó, nyakas' (Csepreg Nyr. XXXI, 51); *duzmati* 'ki mindig bosszús' (Sopron m. MNy. XII, 43, vö. *duzmatyi*, *duzmadt* MTsz.); *felduzza az orrát* 'megharagszik, megorrol' (Alföld Nyr. LXIII, 24). E képző nyilván azonos a deverb. és denom. -*m* képzővel (vö. BÁRCZI, i. m. 168—169, GYÖRKE és LEHTISALO, i. h.), minthogy a legtöbb

ősi képző járulhatott kezdetben igéhez is névszóhoz is. És így később — a szófaj-kategóriák teljes kialakulása és elkülönülése után — egyrészt névszóképzőként (deverb. és denom. nom képzőként), másrészt igeképzőként (gyak. ill. mozzanatos igeképző jelentésben) fejlődhetett tovább. A fenti példákban is lehet deverb. nom. képző az *m* (érmes vö. *vérmes*, *duzma* vö. *tukma* 'nehézkés, együgyű'), ami szintén a különböző funkciókban használt képzők azonos eredete mellett szólna.

-*p* (< urali *-*pp*; vö. GYÖRKE, Wortb. 20, LEHTISALO, i. m. 241).

Ez a köznyelvben már kihalófélben lévő képző igen eleven a vizsgált nyelv-járás területén. Különösen hangfestő szavakban használják. Főleg képzőbokrokban fordul elő. Pl.:

-*pol* képzőbokrokban (-*p* mozz. + *-l* gyak. képző). Pl.: *kuruszpol* (csizmát) 'a földön mint egy húzva dörzsölve járván elvásít' (Fertő mellék MNyszet. III, 242); *Ez a lator fírfi gyerék még a kis j'ezus csizmájját is ékuruszpúná* (Mihályi MNy. IX, 428). E szóval kapcsolatban arra is gondolhatnánk, hogy a ném. *krispeln* 'puhítja a bőrt' magyarosított alakja.

-*pel* (-*p*. mozz. + *-l* gyak.): *sepelyő* 'rimánkodva panaszkodó' (Sopron m. MNy. XII, 44; vö. MTsz. *sepeleg*). Hangfestő eredetű *si-vít*, *sikolt*, *se-peleg* stb.

-*t* (< urali *-*tt*; vö. BÁRCZI, i. m. 179).

Aránylag ritkán és főként képzőbokrokban használt képző. Pl.: *-tol* (-*tú*), *-tül* (-*tű*) képzőbokrokban (-*t* mozz. + *-ul*, *-ül* gyak.): *az ágyban hever, szunyjátol* (Fertő mellék MNyszet. III, 406), *l^uóstú, l^uóttú* 'lót-fut, ögyeleg, kószál' (Mihályi MNy. IX, 428); *pöketű* 'onanzál', *pöket* 'emberi magv' (Bósárkány Nyr. XVIII, 191).

-*ret* (-*r* gyak. + *-t* mozz). Pl.: *sedret* 'oldalt fordul, eloldalaz' (Mihályi MNy. IX, 464).

-*etődik* (-*t* mozz. + *-ődik* visszaható képző). Pl.: *alig léletődik* 'alig vesz lélekzetet' (Kisfalud Nyr. XXI, 381). Vö. *lehel* ~ *lél*, *lél*.

M ű v e l t e t ő k é p z ő k

-*t* (< uráli *-*tt*; vö. BÁRCZI i. m. 180 kk.).

Elégé ritka képző és főként nem valódi, hanem álműveltető igeképző funkcióban fordul elő. Pl.:

-*t* alakban, elhomályosult származékokban: *Kedves itójára vájjik* [ha valaki ivott] (Kisfalud Nyr. XXI, 475); *Nem tudom vitve montam-e vagy viletlen, de kicsúszott a számon* (Sopron Nyr. XLIV, 189). Az alapszó: *vél*. (A *lét*, *tét*, *vét*-ről LEHR: MNy. IV, 24).

-*at*, *-et* alakban, főleg a cselekvés megengedését, eltűrését kifejező igékben. Pl.: *Mindén jó miz nyalattya magát*. 'Minden jó maga magát kedveltetí' (Kisfalud Nyr. XXI, 381); *kapatós út* 'meredek út' (Nagyilózs Nyr. XXX, 443); *kojtat* 'csatangol, kóvályog' (Mihályi MNy. IX, 428). A *kojtat*-ban az *-at*-nak, ill. *-tat* képzőnek gyakorító jelentése van. Valószínűleg a *kapatós* is a *kaptat* ige tájnyelvi változata és mint ilyen a műveltető képzővel képzett gyakorító igékhez tartozik SIMONYI értelmezésében (Nyr. XLVI, 93). Vö. *vágtat*, *ugrat*. Az utóbbi igének gyakorító jelentésben való használatára magam is találtam példát DÉRI VINCE és KÁRPÁTI KELEMEN kéziratgyűjtésében (a szombathelyi múzeum tulajdona) „Vig nótátok mellett egyet had *ugratok*“ (t. i. táncolok). Azzal a különbséggel, hogy az ilyen igéket nem tartom műveltető képzős igéknek, hanem gyakorító, ill. mozzanatos igéknek. Ugyanis a *-t* képzőnek — mint ősi formánsnak — sem volt eredetileg „állandó irányú jelentésalakító szerepe vagy szerepei“... „hanem a jelentés nagy mértékben függött az alapszótól besugárzott jelentéstartalomtól, másrészt a képzett szó jelentését az alkalmi használat irányította s

az alkalmi használatokból lassan kialakuló szokás rögzítette“ (BÁRCZI, i. m. 141). Így a *-t* is járulhatott gyakorító, mozzanatos, később műveltető igékhez is, és így sugárzódott bele a különböző igék jelentéstartalma. Ezt jóformán az összes ősi képzőről elmondhatjuk, és a fgr. nyelvek szóképzése területén végzett eddigi kutatások is ezt látszanak igazolni. (A *-t* műveltető képzőről különben, hasonlóan BÁRCZI, i. m. 181).

-tat, -tet (*-t* műveltető képző elemismétléssel l. SZILASI: NyK. XXIV, 185; SZINNYEI: Szily Eml. 78). Pl.: *értetni* 'aratáskor, vagy utána a gabonát kivenni szalmájából mielőbbi használat végett'; *Még a rossz idő miatt nem tudtunk értetni* (Sopron Nyr. XXXV, 41). A köznyelvben ezen alak helyett az érlelemismétléses képzőbokr használatos.

-l (< urali **-l*)

Egy ősi *-l* műveltető képzőt tesz fel VASVERŐ R.: NyK. XIX, 297, BEKE: Nyr. LIV, 133; másként *-l* gyak. képzőnek műveltető jelentésben való használatáról a szerző az NyK. most megjelenő kötetében. E képzőre egyetlen példát találtam, mégpedig a *-lat* (? műveltető-*-l* + műveltető *-at*) alakban: *megszoplattam a borjaját* (Eszterháza MNy. XI, 188; u. így Rábaköz Nyr. XXXI, 116).

Visszaható képzők

-ik (tsz. 3. személyű tárgyias igei szem. rag; l. BUDENZ: UA. 105–6; GOMBOCZ: SUS. Toim. LXVII, 116; SZINNYEI: Nyr. XXI, 102; MÉSZÖLY: NéNye. I, 67).

-ik képzővel képzett visszaható igék eléggé ritkán fordulnak elő. Néhány példa őrzi ezt az ősbibb képzésmódot. Pl.: *evvel feszített ki a vásznat, hogy a borda össze ne zuzzik* (Rábaköz Nyr. XV, 521); *Mas szülik, vaj má mékszületett* (Sopron Nyr. XXVI, 567); *mékfujakszik* 'megszikkad, megszárad' (Mihályi MNy. IX, 427).

-lik (*-l* gyak. + *-ik* visszaható képző): *szánlik*: *Jól szánlik a föld 'es lässt sich gut ackern'* (Sopron MNy. XII, 45). Itt már képzőbokrban fordul elő az *-ik*. LAKÓ (MNy. XXXVII, 97) az *-l* gyakorító képzőnek is visszaható értéket tulajdonít: *szánt* (tr.) ~ *számlík* (intr.), *bont* ~ *bomlík*, *ont* ~ *omlík*, *hint* ~ *hímlík*. Valószínűbbnek tartom azonban, hogy az *-ik* hatására kapta az *-l* gyak. képző a visszaható mellékértéket, amely jelentésben való elterjedését, illetőleg használatát elősegítette az a körülmény, hogy ott volt mellette egy tranzitív igepár: *bont, ont, ront* stb. Ugyanígy jutott műveltető mellékértékhez a *-gat, -get* gyak. képző, pl.: *forog ~ forgat, pereg ~ perget*, a vele szemben álló intranszitiv igepár hatására.

Denominális igeképzők

-d (azonos a deverb. *-d* igeképzővel, vö. BÁRCZI, i. m. 176)

-dáz (denom. *-d* + denom. *-z*): *bogdáz* 'csetlik, botlik' (Nagylózs Nyr. XXX, 443). Alapszava: *bog*.

-dül (denom. *-d* + denom. *-ül*): *mégekönnyedült a bugyra* 'uti tarisznya' (Röjtök Nyr. III, 465).

-öd, -öd (*-üd*): *né neszüdj* 'ne lármázz' (Nagylózs Nyr. XXXIII, 420); *megneszüdik* 'megijed, megriad' (Nemes-Viss Nyr. XVII, 336); *Régén hallottam mán neszödni, tán bion meghótt* (Röjtök Nyr. III, 514).

Csupán képzőbokokban fordul elő, és főképpen igeképző, mégpedig deverb. igeképző funkcióban (vö. BEKE: Nyr. LIV, 125). Ez a körülmény a képző ősi voltára utal. Egyaránt járulhatott igékhez és névszókhoz. A köznyelvben mámar főképpen névszóból képezünk igét e képző segítségével: *vénheszik, bűnhőszik, hírheszik*. Előfordul:

-had, -hed képzőbokokban (denom. -h + denom. -ad ~ -ed): *lekohatt a levele* 'lelohadt' (Kisfalud Nyr. XXI, 335). Valószínűleg hangfestő eredetű tőből. Ugyanígy: *Hörgő, bömhett, pihe embër vót az ura* (Kisfalud Nyr, XXI, 475). Alapszava azonos a *bumfordi, bömhec, bamba* alapszavával, hangfestő eredetű; ? *rihál, 'szagat'* (Nagylózs Nyr. XXX, 443, vö. *riszál, rihál* MTsz.) valószínűleg szintén hangfestő eredetű, de lehet, hogy itt a -h-s alak egyszerűen egyéni használat *riszál* helyett.

-l (azonos az -l deverb. igeképzővel)

Képzőbokokban fordul elő. Pl.:

-lik (denom. -l + -ik visszaható képző): *a lónak nagy lába van, mégis megláblík* (Felső-Szakony Nyr. XVII, 384). Vö. *láb ~ lábal, lábol*.

-let képzőbokokban (denom. -l + műveltető -et) közlet: *A tyuk közlet 'minden második nap tojik'* (Rábaköz, Bősárkány, Nyr. XVIII, 94).

-ódik, -ödik (-odik, -ödik)

Azonos a visszaható képzővel (vö. SIMONYI: TMNy, 440, GOMBOCZ: SUS. Toim. LXVII, 115; BÁRCZI szerint, i. m. 181 < urali *-β > fgr. -v + gyak.-d + vissz. -ik.

megmohodik 'megundorodik' (Nagylózs Nyr. XXX, 443; vö. *mög mohó-kodik* 'megcsömörlik' (Vas m., Órség, Sopron m. Göcsej stb. MTsz.); *mëgmohó-dott a kezem 'földagadt'* (Szilsárkány Nyr. VI, 373). Amint látjuk, e szó kétféle jelentésben él a vizsgált nyelvjárásterületen: 1. megcsömörlik (különösen állat a tisztátalan takarmánytól), 2. a boka és csukló erőltetés következtében megvastagodik, megcsomósodik. Alapszava: SzD. *moh*, származékai: *mohonn*, *mohonkodik*, *mohonság*. A szóról I. MELICH: MNY. XII, 149, 260; NAGY J. BÉLA: MNy. XXIII, 43; SIMONYI: Nyr. XXIX, 489; RÉTHEI P. M.: Nyr. XXXVII, 454; MARIANOVICS: Nyr. XXXVIII, 28; BEKE: Nyr. LVIII, 79. A szó eredetével és származékaival foglalkozók azonban a szónak ilyen két különböző jelentésben való használatáról nem tesznek említést. Itt valószínűleg megint a komplikációs jelentésváltozás egyik esetével állunk szemben. A mohón megevett ételtől megcsömörlik az ember, aminek következménye, hogy megdagad, megpuffad a hasa a megemésztetlen ételtől. Ugyanígy dagad, puffad az ember vagy állat csuklója, bokája a megerőltető munka (járás) következtében.

pantikáál'ódik: Én nem tom melle víréd lehet, hom mindig pantikáál'ónná a zember gyerekvé 'kötekedik' (Mihályi MNy. IX, 464). Az igének reciprok jelenteése van. SIMONYI (Nyr. VII, 485) is említi az igét *pántolódni, pántálódni* alakban. MELICH (Nyr. XXIV, 350) megkérdőjelezi a *pántolódik* 'rixor, hadern, ranken' (NySz.) szót mint „német vendégszót“, amely DANKOVSZKY szerint az osztr.-baj. *panteln*-ből származnék, de MELICH szerint „Dankovszkyt forrásaimból nem bírom igazolni“.

-z (< fgr. *-t. Azonos a -z gyak. képzővel; vö. SIMONYI: TMNy. 458—460; SZINNYEI: NyH⁷. 79). Pl.:

űöröz: Krisztus koporsuóját se űöröztík ingyen (Rábaköz Nyr. XXIV, 585). Érdekes adat az e nyelvjárásterületen igen gyakori labiakés illeszkedésre. E szó

alapszava ősi fgr. nomen verbum tő: *ör-* 'öröl, ör' (vö. JUHÁSZ: MNy. XLIV, 135 kk.). Származékairól: *öröl, őringel, őringül* stb. l. MTsz., NyF. XXXIII, 24 és fentebb.

nadárzik (~*nadalyodzik*) a tehén, ha közeledik a borjazás ideje, azaz tőle, enyék, hígság foly el (Fertő mellék MNyszet. III, 244) (KRESZN.). *nadár* „hígság a' mit a' borjas tehén magától elvet. Hallottam 1825. Febr. 17“; *lastonyozni, ladonyozni* 'kis hajót, hozzá deszkát toldván nagyobbítani' (Fertő mellék MNyszet. III, 244). E képző előfordul képzőbokokban is:

-doz, -dez, -döz (denom. ill. deverb. *-d* + denom. és deverb. *-z*) *mégvizesíttem az íjjé* (megizzadtam), *azér még most is hivedézém a ködmen alatt* (Mihályi Nyr. XXII, 473); *ugy hivedéztem esszá ruhábo* (Sopron m. Nyr. XLIV, 189). Ezen igealak a *hű-l* ige régiesebb alakváltozatát őrzi *hiü* $\begin{matrix} \swarrow \text{hív-} \\ \searrow \text{hü-} \end{matrix}$ (delabializációval) *hü-* (labializációval), vö. *meghí-vel* 'meghül' (JókK.; ZOLNAI: Nyr. XVIII, 19, 23).

-ász, -ész (BÁRCZI, i. m. 144 kk.).

Azonos a deverb. *-ász, -ész* képzővel (R. *-s, -š* + *-sz* vagy *-s, -š* + *-i* deverb. és denom. verbum képző + *-sz*). Pl.: *fáíz* 'fát szed' (Sopron Nyr. XLVIII, 80). Zártabb tendenciájú területen a fejlődés: *-ász, -esz* > *-ász, -ész* > *-ász, -isz* (nyúlással) > *-ász, -isz*.

N é v s z ó k é p z é s

Deverbális nomenképzők

-j (< urali **-j*, vö. BÁRCZI, i. m. 141). Pl.:

Kopaj, 'kopogás' (Mihályi MNy. IX, 428); *Nagy döndörejjel leesett a láda* (Felsőszakony Nyr. XVII, 383). Talán kontaminált alak *döng* és *dörejből*. PAIS szerint „Ezek közül a főképen a nyugati nyelvjárásokban jelentkező és részben köznyelvivé általánosult elemek közül több bizonyára nyelvünk régi állományához tartozik, és a végén a finnugor deverb. *-i* névszóképzőt hordozhatja“ (MNy. XLV, 277). Az ilyen névszóalakokban, mint *kacaj, zuhaj, robaj, ropaj, moraj, dörej* stb. szerinte a képző kettőshangzós alakja őrződött meg: *-ai, -ei*, ez az alak jellemző a „hangkifejező szócsoportra“, míg más szóknál egyéb képzők szorították ki, vagy pedig a kettőshangzóból keletkezett *-á, -é* > *-a, -e* alak, mégpedig már az ómagyar korban (i. h.).

Ez a *-j* képző feltehetőleg azonos eredetű a deverb. valamint denom. *-j* kicsinyítő képzővel, valamint az *-i*-nom. possessoris képzővel is, és éppen az a körülmény, hogy a fejlődés folyamán különböző jelentések és funkciók hordozójává vált, okozta divergens alaki fejlődését is. Fenti speciális használatában az ősi fokot őrizte meg: *tóvéghangzó + -j (-i)*. E képzőnek az ősi finn helynévképzővel, valamint az urali deverbális névszóképző **-i*-vel és az urali **-i* ige-képzővel való azonosságát BÁRCZI is felveti (i. m. 144). A *-j (-i)* képzőt megtaláljuk képzőbokokban is. Pl.:

-ár, -ér (deverb. *-i* deverb. + *-r*; vö. BÁRCZI, Szóalaktan. Egyet. előadások 1951–52; másképpen PAIS: MNy. XXII, 135). Pl.: *folár* 'bujá' (Sopron Nyr. XXXV, 41; vö. *folyár* Vas m., Göcsej 'kicsapongó, parázna' < *foly* + *-ár* (PAIS: MNy. XXII, 134); *észér: ojjan. észér, csakúgy gyomájo magábo az itét* 'falánk' (Mihályi Nyr. XXII, 473; vö. NySz. *ész-ik, ész-ön*).

? *-ék* (? *-k* és *-i* + *-k* képzők keveredése vagy *-ak, -ik*-ből nyúlással; vö. BÁRCZI, i. m. 167).

Igen eleven képző a vizsgált nyelvjárásterületen. Pl.: *sodriék* v. *sodring* 'in': *Ehhez százméteres sodriéket ké csinányi.* (KÁLMÁN, A bősárányai gyékény-szöves 19). A *sodring* alak a *-k* és *-g* képző azonos eredetére vall. Itt a *-k* képző-höz még egy *n* kics. képző is tapad (vö. PAIS : MNy. XV, 129); *lityeniek*: *maradhas má té kis lityeniek!* (becenév: 'kis mihaszna, parányi' stb. saját gy. Szany és Szil); *tamadék*: *Az új kerítésnek is jó a tamadék* (Győr-Sopron-Vas m. Nyr. XXXVI, 92): támaszték helyett mondják; *ránték* 'ételbe rántáshoz kívántató zsiradék' (Sopron Nyr. XXXV, 42); *sülék* (sülék) 'a földön keresztülvonuló, nyáron lesülő sáv' (Mihályi MNy. IX, 464). Inetimológikus *-n*-nel vagy *-n* kics. képzővel: *sülénk* 'sülékeny homokos v. kavicsos föld' (Sopron Nyr. X, XV, 42); *körömfaladik* 'maradék'; *osztég, ha émissz a lakodalomba, hozz nekünk ám ékkis körömfaladikot* (Röjtök Nyr. II, 369); *adott ek kis tehén hasznát: téj hárolikot* (Mihályi és Kisfalud Nyr. XXII, 473; vö. *hártt, harácsol, háradék*).

-ál, -ály, -ély (vö. BÁRCZI, i. m. 152).

Azonos az *-l* kicsinyítő képzővel és az *-ály, -ély (-ly)* denom. névszóképzővel (vö. GOMBOCZ: NyK. XLV, 1). Előfordul helynévben és közszóban is. Helynévben: „*Velál* bérlő község Kapuvárott a XVIII. században, a mely együttesen bérelt az uraságtól egy *Hidász* nevű pusztát. Ehhez a községhez tartozók külön bíró, esküdtek és jegyző vezetése alatt állottak.“ (HEVESI: Nyr. XXXIII, 51). A szó eredetére I. BUDENZ: Nyr. III, 291, aki a *val-* (*vall-*) 'habere' származékának tartja, u. olyan továbbképzéssel, mint a *hal* ~ *halál* esetében; ARANY J.: szerint nem a 'habet, possidet' jelentésű *vall-*-ból származik, hanem a *val-* (est) létigéből, *valál* „tehat oly valami, a mi est: tehát épen úgy vagyon, birtok, s a sárosi tótok emberségéből most már falu is“ (Nyr. VIII, 322). Megvan erdélyi helynevekben is *Volál* (Háromszék), *Valár* v. *Velár* (Hunyad m.). A képző előfordul közszóban is, pl.: *Megmontam a rendét, hogy né légyen vitálódás* (Kisfalud Nyr. XXI, 431) 'vita'.

-ály: *apály. Egész nap nincs apálya a munkának 'szünet'* (Sopron m. MNy. XII, 42); *osztály* pl. *osztályos egység* 'a birtok felosztásakor használt kifejezés' (Nagylozs Nyr. XXX, 201).

-ag, -eg (< ? -k képző zöngésült alakja vagy fgr. *-nk).

E két különböző eredetű képző alakilag elkeveredhetett egymással, és most már bajos megmondani, melyik van a kérdéses *-ag, -eg* végű szavakban. E képzőről I. BÁRCZI, i. m. 168. Pl.: *hupalag, kupalag* 'kelevény, daganat' (Mihályi MNy. IX, 428), *hupolag* 'hólyagforma daganat' (Csepreg Nyr. II, 372. Ugyanígy Balaton mell. és Göcsej, valamint Rápa vidéke, vö. KASSAI II, 444 és KRESZNE-RICS, I. 345. Fgr. eredetű ~fi. *kuplá, kuula* 'buborék, hólyag', *kalan kupla* 'halhólyag, ? lp. *goppalas* 'pustula', vö. WICHMANN: MNy. IV, 396. A szóról i. még BEKE: Nyr. LIII, 87 LVI, 155 és LXIII, 45, 99.)

-osz (azonos eredetű a már tárgyalt deverb. és denom. *-sz, -asz, -ész* képzővel).

Pl.: *folyosz* (halászok műszava) 'könnyű kis fadarabocskák a háló szélére kötve, melyek a víz fölén úszkálnak, ha a háló elmerül' (Fertő mellék MNyszet. III, 244). Ez a példa is igazolja BÁRCZI azon elgondolását, hogy „a valamivel foglalkozót jelentő *-sz* névszóképző előtt nyiltabb tövéghangzó, más jelentésű *-sz* névszóképző előtt zártabb lesz általánossá, a tövéghangzó mintegy hozzátapadva a képzőhöz“ (Tih. Al. 146). Pl.: *luazu, de ruuoz* (uo.). Az Apork.-ben előforduló és nem ezen elgondolást támogató alakról, a *vadozoknak*-ról I. LOSONCZI: MNy. XXV, 267.

-tény (a képző végső eleme a kicsinyítő -ny, amelyet megtalálunk a *savanyú*-szóban is, vö. TECHERT: MNy. XXVII, 117 és az alább tárgyalandó -n (-ny) kics. képzőben). A képző -t elemére nem tudok magyarázatot adni. E képzőt megtaláljuk a *jövötény* alakváltozataiban. Hogy ez a szó hogyan keletkezett, nem tudjuk. A NySz.-ban *gyűvő* (fü) van mégpedig 'jövés, hajtás' értelemben, tehát minden bizonnyal a *jő- ~ győ-* ige származéka (vö. SIMONYI: Nyr. XXXIII, 53); *gyövötény* (Rábaköz, Balaton mell. Göcsej MNyszet. V, 81), *gyövötín* 'Convolvulus' (Sopron m. Nyr. X, 331; XVI, 93); *gyövütín* (Horpács Nyr. V, 269) 'kúszó, fölfutó v. a földön elfutó, elterjedő gyom, gaz' (convolvulus) MTsz.

Denominális névszóképzők

Kicsinyítő képzők

-a, -e (R. -ei, -ői > -é, -i és illeszkedéssel á, rövidüléssel -a, -e; vö. BÁRCZI, i. m. 141 kk.).

Főképpen nevekben fordul elő: *Tuona* 'Antal' *Rotya* 'Rozi' *Pola* 'Apollonia' (saját gyűjtés).

-d (azonos a -d deverb. verbunkképzővel; vö. BÁRCZI, i. m. 148 kk.).

Eleven formáns, bár deminutív funkciója már elhomályosodott. Pl.: *könnyid a békát tuznak ugratnyi* (Nagygeresd Nyr. XXXV, 391); *könnyid* (Répce vid. Nyr. XX, 369); *újdonos-új vasas székér* (Nagylózs Nyr. XXXI, 49). Utóbbiban a -d valószínűleg inetimológikus hang, egyszerű játékos bővítés. Helynevekben: *Holód* 'lapály' (Sopron-Keczől MNyszet. III, 241). *Né abbú a vastagbú, ebbú a könnyédésbú no! nyullon hozzá!* (Kisfalud. Nyr. XXI, 475).

-ök (dem. -ó + dem. -k)

vö. RÉTHEI P.: MNy. III, 393; ZSIRAI: MNy. XLI, 8; BÁRCZI, Tih. Al. 151.

E nyelvjárásterületen is deminutív-augmentatív értelemben használják. Pl.: *szájbók* 'szájók, nagyszájú' (Fertő mellék MNyszet. III, 405. A *b* anorganikus hang). Előfordul helynevekben is. Pl.: *Csiktók*, *Magyalók* (Nagylózs Nyr. XXXIII, 63).

-ka, -ke (kicsinyítő -k + kics. -a; BÁRCZI, i. m. 152).

káferka, *borsos káferka* 'borsos ládika' (Fertő mellék MNyszet. III, 405). Philofennus i. h. a finn *koparet*, *kopero* szavakkal egyezteteti; KRÉSZNERICS jelentés nélkül közli (vö. *káferka* MTsz.).

-t (uráli* -t). Alakváltozatai: -ly, -la, -le, -lya, -lye, -ály, -ély; BÁRCZI, i. m. 152):

hangyál (Répce vid. Nyr. XX, 369); *Hangyály* (Felsőszakony Nyr. XVII, 384). E szóról l. GOMBOCZ: NyK. XLV, 15. A képző kicsinyítő jellege már nem mutatható ki, a képzett szó jelentését nem módosítja. Pl: *oktál*: 10 mérősföld (Csorna és vid. Nyr. XLII, 334); *oktá*: 1/8 mérő (Horpács Nyr. XLV, 432).

-la, -le alakban is előfordul (-l kicsinyítő + ?-a kicsinyítő). Pl.: *szegle-szugla* 'szük szoba' (Rábaköz, Bősárkány Nyr. XVII, 238. E szóról l. GOMBOCZ NyK. XLV, 7; JUHÁSZ: MNy. XXIII, 557. BEKE: NéNye. V, 119. Utóbbi igenévi alaknak tartja, hasonlóan a *szüle*, *zsenge*, *fürge*, *pörge* alakokhoz, a NySz.-ban megvan az -ó képzős változata: *szuglyó*. De tekintettel arra, hogy a képző u. ilyen alakban előfordul helynévben is. pl.: *Kopla* 'domb' Sopron megye széplaki határában (Fertő mellék MNyszet. III, 261) < szl. *kup* 'kupac', felvetném a gondolatot, hogy ezen alakokban egy a fgr. nyelvekből is kimutatható

ősi **-la* (**-l + vocalis*) helynévképző nyelvjárásban megőrzött maradványával állunk szemben. (E képzőről l. szerző tanulmányát az NyK. következő kötetében.)

-m (< urali **-m*; azonos a deverb. *-m* képzővel; vö. BÁRCZI i. m. 168).

Ide vehetjük, mint már említettem, a fent tárgyalt *érmes* 'könnyen érő', *irmes* 'se nedves, se száraz (pl. föld)' alakokat, valamint a *csírmességet*: *A föld erejítű ékkis csírmességét kapott a gabona, ollan vót mind a borosta*: gazdagon kelt ki (Mihályi és Kisfalud Nyr. XXII, 473). E szó alapszavának BEKE (Nyr. LXIII, 112) a *csira* szót tartja, és vegyülékszónak gondolja *csira* és *érmes*-ből, de én inkább a Dunántúlon (Göcsej, Vas, Zala m) elterjedt és ismert *csér*, *csiér* 'sár, kátyú', *cséros*, *csiéros*, *csiros* 'sáros, sárvizes, lucskos' továbbképzett alakjának tartanám (vö. MTsz.). Ugyanide tartozhat a már említett *duzmati m*-je is.

-n ~ -ny (< fgr. **-n*; BÁRCZ, i. m. 153).

Elégge eleven kicsinyítő funkcióban is. Pl.: *Azért, hogy én kicsiny vagyok* (Nagylózs Nyr. XXXI, 531); *Mit akar ez a pöttön ember, mingyárt a zsebembé rakom!* (Sopron Nyr. XIV, 230). Vannak azonban példák, amelyekben a kicsinyítő funkció már teljesen elhomályosodott. Pl.: *szüőcsiny* 'szemölcs' (Horpács Nyr. V, 269); *kukkon* 'üres tojás' (Nagylózs Nyr. XXX, 444); *kukkoñ* 'a két végén lukas tojás'héj, melyből a tartalmat kifűjták' (Bósárkány Nyr. XVIII, 94); *kukko* (*kukkon*) 'palos, palozsna, záptojás' (Mihályi MNy. IX., 428) < olasz *cocco*, *cucco* 'tojás' (Kőrösi: Nyr. XIII, 545).

Képzőbokorban is előfordul az *-ny*. Pl.: *-nyeg* (kics. *-ny + kics. -k*). Pl.: *vörnnyeges* 'vörhenyeges' (MNy. XII, 45); *vörhenyegés* 'vörösés' (Mihályi Nyr. IX., 465). A *h*-ra l. NyUSz. *vörheny* alakot, ahol a *-h* inetimológikus elemként szerepel. Másként BEKE: Nyr. LIV, 125, aki *-k* denom. verbum képzőnek tartja a *-h*-t, ami valószínűbbnek látszik (vö. *bün-h-ödik*, *vén-h-edik*, *hir-h-edik* stb.).

Leggyakrabban növénynevekben használják az *-ny* képzőt. Pl.: *muórkony* 'sárgarépa' (Hegykő Nyr. XLII, 382; vö. PAIS: MNy. XII, 44); *mórkony* 'murokrépa', *sárgarépa*' (Sopron m.); *morkony* 'sárgarépa' (Sopron m. Nyr. XXXV, 42; vö. MTsz. *markó*). A szláv eredetű *murok*-ból *múrkony* és ebből *mórkony* lett (a *morkony* alak hibás közlés PAIS szerint MNy. XV, 129). E képzőnek növénynevekben való előfordulásáról l. GOMBOCZ: BTLw. 79, 102.

-r (< urali **-r*; vö. BÁRCZI, i. m. 157).

Előfordul hely- és köznevekben, de dem. értéke már elhomályosodott. Pl.: *pütyer* 'pacsirta' (Sopron Nyr. V, 425) hangutánzó tóból); *sikér* 'csekély' (Nemes — Viss, Nyr. XVII, 336); *Sikér vót a tepsi* 'csekély' (Kisfalud, Nagy-Mihályi Nyr. XXI, 335). Itt azonban lehetséges, hogy nem az *-r*, hanem az *-ély* képzővel állunk szembe a répevidéki nyelvjárás területen eléggé gyakori *l ~ r* hangváltozás eredményeképpen (vö. FISCHER I.: Nyr. VII, 63; KOVÁTS S. JÁNOS: Nyr. XX, 368). Helynévben is előfordul, pl.: *Gyakor föld* (Sopron-Széplak, Fertő mellék MNyszet. III, 241); vö. *gyakor erdő* 'sűrű erdő' TAGÁNYI: Erd. oklevéltár I, XIV.

Képzőszerű jelek

Középfok jele: *-bb* (< fgr. **-mp*; vö. SZINNYEI NyH⁷. 107).

Eredetibb *-b* alakban találok a képzővel a vizsgált nyelvjárás területen: *őregbik uram*. Így nevezi a nő férjének idősebb testvérét, mint 'kisebbik uramnak az ifjabbikat. (Fertő mellék MNyszet. III, 406); *őregbik uram* 'sógorom' (Csorna, saját gy.).

Meg kell vizsgálnunk még az inetimológikus (anorganikus) elemeket (képző-féle jeleket) is, mert ezek egy része szintén régiesség a vizsgált területen, másrészt ezen vidék nyelvjárási különfejléménye (vö. SZILY : MNy. XI, 363).

-t

Megtaláljuk : a szó belsejében. Pl.: *rakotmány* 'házi bútor, eszköz' (Sopron Nyr. XXXV, 42; itt lehetséges, hogy a -t part. perf. képző); *fosztos babuta* 'bűdös banka' (Horpács Nyr. IV, 182; Tolna, Somogy, Csallóköz vö. MTsz.) E példában azonban a -t organikus elem. Egy fgr. szóközépi *šk*-nak (WICHMANN: MNy. IV, 295) vagy *-sk*-nak (m. *csk* ~ *st* vagy *s* ~ *st*, vö. SZINNYEI: MNy. XVII, 194) felel meg. Szó végén : *tulipánt* 'tulipán' (Répce vid. Nyr. XX, 369); *tulipánt* (Sopron és Vas m. Nyr. X, 332) (< oszmán-török *tulipan*-ból, végső elemzésben perzsa, azonos a *turbánnal* SzófSz.); *araszti*: *huncut a paraszti, míg egy araszt* (Nagylózs Nyr. XXXI, 49); fgr. eredetű, vö. osztj. *sörös*, vog. *tör's*, cser. *šorž* NyH⁷ 26), *arasztoš*, *araszti*, *mëgaraszti*: *Csak arasztúd mëg* (Mihályi MNy. IX, 425). A közmondásban talált *araszt* alak -t-je lehet analógikus is, a *paraszt* hatására, az utóbbi példákban azonban lehet műveltető -t is; *mecset* 'mecs' (Rábaköz Nyr. III, 281) ~ ófr. *meche* 'gyertya v. lámpabél'. E szónak van *mecsek* alakja is. A MTsz. Balaton mellékéről és Veszprémből jegyez fel ilyen -k-s alakokat. A -k ősi kicsinyítő képző maradványa. Nem lehetetlen, hogy ebből a -k-ből lett -t a szóvégen gyakran előforduló *k* > *t* hangváltozás következtében. Erre példa : *palánk* > *palánt*, *zamat* > *zamat*, *pamuk* > *pamut*, *remek* > *remet*, *gyapok* > *gyapot* (vö. CSEFKÓ : MNy. XXV, 118; l. még WICHMANN : MNy. IV, 162; SZINNYEI : MNy. XVII, 194; LUMTZER--MELICH : Deutsche Ortsn. u. Lehnwörter. 264); *páznát* 'tér, melyet az aratók egyszerre elfognak és lemet-szenek' (Sopron Nyr. XXXV, 42; MTsz. *pászma* 'tábla, szakasz'; *pásza* ua.). Ugyanígy inetimológikus elem a *nizvest*: *áraláló nizvest attam ki a szót* (Sopron Nyr. XLIV, 189) vagy a *bibaszt* 'együgyű, ügyetlen, pimasz' (Völcese, saját gyűjt.) -t-je (vö. *bibas* MTsz.). A -t toldalékhang, mint látjuk, igen elterjedt használatú. A régiségben való használatáról l. SZILY : MNy. XI, 363.

Kevésbé elterjedt toldalékhangok :

-d

bárándos földhő 'bárány felhő' (Rábaköz, Bősárkány Nyr. XVIII, 47). U. így *belénd*, *galánd*, nyj. *girind* (görény), *talánd*, *ittend*, *ottand*, *osztánd* (HORGER : MNy. XXII, 23). Ide vehetnők a *döheder* 'otromba testalkatú nő' (Bősárkány Nyr. XVIII, 47; vö. *döher*, *düher* MTsz.). E szóra hathatott a *siheder* szó analógiája, amely a *suh-sih*-hangutánzó tőből keletkezett (*suhanc*, *siheder* stb.), de az is lehetséges, hogy egyike azon nyújtott szóalakoknak, amelyekről GOMBOCZ beszél (MNy. XII, 385), és amelyekben ő a nép játékos ösztönének megnyilatkozását látja (pl. : *szedett-vedett szedett-vett* helyett, *hilinta*, *hirinta* stb.).

-g

SZILY szerint (MNy. XI, 363) a mai népnyelv jobban szereti a -g toldalékhangot, mint a -t-t (*bojtorjáng*, *csaláng*). A vizsgált nyelvjárásterületen is megtaláljuk, mégpedig határozószavakban : *ottang*, *ottanék*, *esëg* 'ismét' (Szil, saját gyűjtés); főnevek végén, pl. : *rozmaring* (Répce vidék Nyr. XX, 369). Megtaláljuk egy érdekes alanyi összetételben : *ëbattig* 'ebadta' (káromkodó szó Kapuvárról).

Szintén megtalálható toldalékhangként a vizsgált nyelvjárasterületen. Pl.: *nádlás* 'nadas'. A *A Haság mind én nádlás vőöt* (KÁLMÁN, i. m. 18). Valószínűleg a *nadal* igéből a *padlás*, *hidlás* analógiájára. Ellenben a *szölke*: *mind bohó a, ki bortú fél, ki a szölke Dunából ül* (Népd., Nagylózs. Nyr. XXXI, 49), valamint a *csolkol*, *csolnak*, *szölke* (Kapuvár, saját gyűjt.) -l-je már problematikusabb. Feltehetőleg egyszerű hyperurbanizmussal állunk szemben. (E kérdésről l. még LOSONCZI: MNy. XIV, 129 kk.).

Aránylag ritka toldalékhang. Pl.: *pörlenkedni* 'pörlekedni' (Nyr. XXXV, 42, Sopron m.). E szót megtaláljuk KRESZNERICSNÉL is, SIMONYI szerint (Nyr. XXXV, 42) *böllenkedik* + *pörlekedik* kontaminációja. Vagy: *csöllenkedik*-*pöllenkedik* *mindétig az urávó* (Dór, Sopron m. Nyr. XXX, 150). Itt gondolhatunk l: n hangcserére is; vö. *sirálkozík* > *siránkozík*, *botrálkozík* > *botránkozík*, *ugrál-dozik* > *ugrándozik* (vö. SZILY: MNy. VIII, 34). De az is lehetséges, hogy -n + -k, -n + -t + -k, vagy -n + -d + -k (-kod, -ked, -kőd) mozzanatos és gyakorító képzőkből álló képzőbokr -n-jéről van szó; *pörlentkedik* -t-je a mássalhangzótorlódás kiküszöbölése végett kiesett. E képzőbokról l. BABOSS R. ERNŐ: MNy. XXXVIII, 287—88.

Igen ritka toldalékhang: *Á mék kocsis a piharczon, Had szállon lè a mënyaszszon* (Horpács Nyr. X, 237). LŐRINCZ J. (MNy. XII, 211) a *cc ~ rc* elhasonulásának tartja, mint amilyen a *harc*, *sarcól*, *piarc*, *lérc* (< ném. *hatz*, *schatzen platz*); *léc* 'Latte' > *baranyailérc* (Tud. Gyűjt. 1828. X, 70). De helyesebb THIENEMANN (MNy. IX, 35); HORGER (MNy, XXII, 341); JUHÁSZ J. (MNy. XXIV, 107); CSEFKÓ (uo. 342) felfogása, mely szerint *cc ~ c* előtt igen gyakori az *inetim*. *r* a magyarban (pl.: *órapeccentés* > *perc*; *bajor-osztrák metz* > *mérc* stb.).

divyó 'dió' (Kapuvár, saját gyűjtés); *bivés*, *büvös*, *bijjes*, *büjjes* 'kissé bő' (Mihályi MNy. IX., 426); *hófuát* (Répece mell. Nyr. XX, 411); *hó-fuját* (Répece mell. Nyr. II, 518) 'hófuvat, hófuvatag, hótorlasz; *fűjjer* 'fűért'; *fuját*, *kiejje* 'kié'; *pijarc*, *sujszter*, *vijolla*, *te jis* (KOVÁTS S. JÁNOS: Nyr. XX, 369). *Januárbo fű-fa nyűő, nem lesz fűjes esztendűő* (Völcese, saját gyűjtés). KOVÁTS: A répecevidéki nyelvjárás c. tanulmányában i. h. a bőbővítő mássalhangzókhöz sorolja a -j-t és -v-t. A példák egy részében csakugyan hiatus-töltő hang, vagy inetimológikus elem (*pijarc*, *sujszter*). Másrészt azonban eredetibb hangállapotot őrző

alakok pl.: *bivés*, *büvös* (< *biü* < $\begin{matrix} biü- -es > bivés \\ bēü > böü > bö (\sim böven) \\ büü > bü \end{matrix}$)

vagy: *fuj* < $\begin{matrix} fuj-ás > fuvás \\ fú \end{matrix}$

A *v-t* egyes nyelvjárasterületen, így a nyugatin is a *-j* is helyettesítheti (*füves* ~ *fűjes*, *fuvát* ~ *fuját* vagy -h: *bihal*, *főhvény*, *kümihes*, Répece vidék Nyr. XX, 369).

Csupán a szó végén előforduló inetimológikus elemek:

-a, -e. (Lehetséges, hogy a fent tárgyalt

kicsinyítő képzőt kell keresnünk az -a, -e végű alakokban.)

Pl.: *árvo az a kas, kibe mihe nincsen* (Dór Nyr. XXVIII, 521; vö. *mihe*,

míhe, mihíje MTsz.); *rigya* 'rügy' (Nemes-Viss Nyr. XVII, 336; vö. *rigy, rinya, rogya* 'barka' [dió-, mogyoró-, éger-, gyertyán- stb.] barkája MTsz.) A *rigya* lehet a *rogya* és *rigy* kontaminációjából keletkezett alak is.

-i

agácsi v. *agáczo* fa 'akácfa' (Sopron és Vas m. Nyr. X, 331) < lat. *akacia*. (BEKE, Nyr. LXI, 116) látszólagos személyrag elvonásának tartja, de lehet, hogy a latin *-ia* végződésnek egyszerű lerövidítése és az *akáci-fa* (KRESZNERICS), valamint *agáci-fa* (Komárom) féle minősítés jelzős szerkezetekből vált ki, és lett önálló jelentés hordozójává, tapadás útján.

-cs

Valószínűleg a *-s* kics. képző affrikáció útján keletkezett alakja, pl.: *kapacs* 'kétágú kapa, karst' (Felsőszakony, Sopron m. Nyr. XVII, 384), vö. *kapats* vagy *kapatska* (KASSAI III, 105).

A Sopron megyei nyelvjáróterületre jellemző *-m* és *-b* járulékhangok közül a *b* előfordul

szó elején Pl.: *csuszpájk helyett leszén buborka* (Csepreg Nyr. IV, 523). Szó belsejében különösen egy igében és származékaiban fordul elő, mégpedig a vizsgált nyelvjáróterület igen számos pontján. Ez az ige a *lóbál ~ lómbál* ige. Pl.: *lóbál* 'lóbál' (Horpács Nyr. XXV, 227); *lómbíta* 'hinta' (uo. és Felsőszakony Nyr. XVII, 383); *lómbilál* 'hintál' (Répce-mellék Nyr. II, 560); *lómbítál* ua. (Csepreg Nyr. II, 372). Előfordul *-m* nélkül is, pl. *luómbítál* 'hintál' (Bősárcány Nyr. XVIII, 143); *lóbítálni* ua. (Fertő-mellék Nyr. XLVI, 133). Ide venném a *lombár* szót is 'nagy testes ökör és ló' (Sopron m. Nyr. XXXV, 42). T. i. olyan ló vagy ökör, amelyen szinte leng, reng, lóg a hús és nagy lomhán lépked. Hasonlóan beszél a *longár* 'léhűtő, dologkerülő' szóról és annak a *leng, lenget* (*lóbál, lógat*) szavakkal való kapcsolatáról VALLÓ (Nyr. XXXIII, 565). Ugyanez az elem van meg a *himbál* szavunkban (l. fent *hing* tárgyalásánál). Ezen *-b* elemmel bővült hangfestő szavak már régóta foglalkoztatják a kutatókat. SIMONYI „Kombináló szóalkotás“ c. tanulmányában (Nyr. XVIII, 6) a *himbál*-t kontaminációnak tartja *hintál* × *lóbál*. Régebbi munkájában (NyK. XVII, 61) „A magyar mozzanatos ige képzők“ — valószínűleg BUDENZ nyomán — feltesz egy *-ból*, *-ból* és *-bál* képzőbokrót (*-b* szinte a *-p* mozz. képző lágyabb alakja). De példái nem meggyőzőek, és valószínűleg a kombinációs szóalkotással kapcsolatos kutatásai közben lemondott a feltett *-ból* képzőről, és szöveggyűléssel magyarázza a *himbál* alakot. GOMBOCZ (NyK. XXXVI, 475) is elfogadja magyarázatát, a *himbál*-t kontaminációnak tartja, a *-b*-ről mint járulékhangról beszél, amely gyakori az *m* után (*gomb* < *gom*, *lomb* < *lom*, *comb* < *com* stb.) (vö. GOMBOCZ : NyK. XLV, 6; BEKE : Nyr. LXII, 47). SZILASI is foglalkozik a *lombál* alakkal „Lobban és családja,“ c. tanulmányában (Nyr. XXIX, 433 kk). A *leb-* igetőnek mélyhangú *lsmb* és *lsb* alakjából magyarázza a *lobbál*-t és *lobat* igét (utóbbi megvan a NySz.-ben is „Vilhelmus barát, mikor mondotta volna, hogy lenne felsőbb méltóságú concilium a pápánál csak *ki-lombattatta* nyaválást (CZEGL. : Dág II, 58). Itt azonban valószínűleg a *bb ~ mb* elhasonulással állunk szemben *lobbant ~ lombant* > *lobat*. ZOLNAI (Nyr. XLII, 357) a mozgást kifejező hangutánzó igék különleges képzését látja benne. Eredete a harang *bim-bam* hangja (más nyelvekben is megtaláljuk, pl.: felném. *bimbam* harang hangja és a velejáró mozgást is jelöli, újfeln. *bavmeln* 'hangutánzó szó, vallon *bäbe* 'inog', spanyol *bamba* 'harang', burg *váb* 'a harang mozgása', m. *imbolyog, himbál, bimolyog* (Nyr. XLIV, 357). Másként KALLÓS (Nyr. LXIII, 119 és LXV, 21), aki szerint a *-b*-nek

ikerítéses eredete is lehet (*inog-binog, ámul-bámul*). Bár SIMONYI és GOMBOCZ elgondolása a legkézenfekvőbb (*lombál=lóbál és himbál* kontaminációja), ZOLNAI magyarázata sem elvetendő, hogy t. i. a harang hangjának utánzásaként került bele a jellegzetes *-mb* hangkapcsolat az olyan hangfestő igékbe, amelyek valamilyen lengést, ingást fejeznek ki pl. *bimballó* 'pöcs': a gyerek *bimballója* (Kisbodak MNy. XLIV, 73); *bóbicskul* 'bólintgat, szundikál' (Csepreg Nyr. II 171; vö. *bólint, bólogat*).

Ezzel be is fejeztem azoknak a szóképzési vonásoknak a tárgyalását, amelyek mintegy a régi korból őrződtek meg a vizsgált nyelvjárásterületen.

Ezekután rátérhetek azon képzők tárgyalására, amelyeket — lehet, hogy szubjektíven — jellegzeteseknek találtam a Sopron megyei nyelvjárásokra, és amelyekkel kapcsolatban — köznyelvi elterjedtségüket, használatukat alapul véve — az a vélemény alakult ki bennem, hogy a vizsgált nyelvjárásterületen nagyobb a funkcionális terheltségük.

II.

Eleven, nagyobb funkcionális terheltségű képzők

I g e k é p z ő k

Deverbális igeképzők

Gyakorító képzők

-l gyak. képző -ol, -öl (-ú, -ű) alakban

(I. SZINNYEI: NyH⁷, 62; KÓRÖSI: Nyr. XI, 151; SÁMSON E.: A magyar nyelv gyak. képzői 24; ZSIRAI: MNy. XLI, 1 kk.) *Kipellúte szípen a ruháját* 'kiporolta' (Kisfalud Nyr. XXII, 473; vö. *ki-pelél, ki-pall* 'kiporol'; *Adott neki Isten szárnyot* (ész), *még se tud reptényi* (Nagylózs Nyr. XXXI, 530).

-él alakban (köznyelvi -ész helyett) *cserkélj* 'leskelődve menni, kémlelődni' (Sopron MNy. XII, 42); *cserkiél* 'közelít', *megcserkiéte* 'megközelítette' (Völsej, saját gy.).

Képzőbokorban: -ull, pl.: *hallulla* 'többször hallja' (Csorna Nyr. XLII, 334).

Ugyanezt a képzőt találjuk meg denom. származékokban is: *parancsú* 'a bakter soros éjjeli baktérsegidéket rendel' (Mihályi MNy. IX, 464); *brázdáni* 'szántani' (Nemesládony Nyr. XLII, 430).

Mozzanatos képzők

-int

A mozzanatos képzők közül különösen az *-int* képzőnek van még a köznyelvinél is nagyobb funkcionális terheltsége. Igen gyakran olyan szavakban is használják, ahol a köznyelvben nem, valamint olyankor is, amikor nincsen mozzanatos jelentése és az alapszó fogalmi tartalmát egyáltalán nem módosítja. (A képzőről I. BÁRCZI, i. m. 179). Pl.: *elhárintani* 'elseperni', *összehárintani* 'összeseperni' (Sopron MNy. XII, 42); *sorra fótaszintya ja jányokat* (Kapunvár, saját gy.); *kibodorint* 'kigöndöríti a haját'; *kipityerint* 'kidíszít' (Völsej, saját gy.). Főképpen hangutánzó, hangfestő szavakban fordul elő: 1. Mozzanatos funkció nélkül, pl. *pössent* 'vizez' (Nagylózs Nyr. XXX, 442). 2. Mozzanatos funkciója eleven, pl. *cihant, cihent*: *Mekkorát cihentett, szinte megijesztett* (Sopron m. Nyr. XVII

272); *elpösszenti magát* 'tüsszent' (Röjtök Nyr. III, 465); *el-szunyintani* 'véletlenül elaludni, elbólintani, elszendergeni' (Sopron MNy. XII, 45); *Jót évett, asztán köppentett is rá* 'ivott is rá' (Kisfalud Nyr. XXI, 475); *nyomintani* 'kissé v. hirtelen megnyomni' (Sopron Nyr. XXXV, 42); *bedurrant a kályhába* 'befűt' (Nagylózs Nyr. XXXIII, 420); *kilottyantja a szót* 'eljár a szája' (Nagylózs Nyr. XXXIII, 420); *ekortyant az urátú* 'elpártolt' (Sopron Nyr. XLIV, 189). *Biz a jó megkortyant, kériit méggy a zuccán, oszt ojjan sovány mind a téli nyul* (Mihályi Nyr. XXII, 473). Az *-int* előfodul 3. műveltető képző funkcióban is, pl. *taszincsa a kutba, béletaszintották a kutba* (Rábaköz Nyr. XIV, 521); *visszataszintotta* 'visszataszít' (saját gy.); *mulintani* 'mulasztani' (Sopron Nyr. XXXV, 42); *lá zökkentés* 'népi játék Kapuvárott' (saját gy.). A képző ilyen használata is igazolja, hogy az *-int* képző az *-it* mozz. és műveltető képző, valamint az *-nt* mozz. képzőbokr kontaminációjából keletkezett, így természetesen műveltető funkcióban is használhatták a rokonalakú képzőbokok egymás közötti interferenciája révén.

Denominális származékban is előfordul, pl. *bosszint* 'bosszant' (Győr-Sopron-Komárom Nyr. XXV, 567).

Műveltető képzők

-sz (gyakorító vagy deverb. nomen *-sz* képző, + műveltető)

-t; vö. SZINNYEI: NyH⁷. 75; ZOLNAI: Nyr. XXI, 565; BÁRCZI Tih. Al. 178, valamint Szóalaktan egyet. előadás 1951—52).

Igen eleven képzőbokr. Sokkal gyakrabban használják, mint akár az *-it*, akár az *-at*, *-et*, *-tat*, *-tet* képzőbokokat. Rendszeresen ezt a képzőbokrot használja a vizsgált nyelvjárásterület, valahányszor az igének *-d* gyakorítóképzős párja van, pl.: *csóvaszt: elcsóvasztottam a kötél végét* a) 'kicsúszott a kezemből'; b) szemeim elöl eltévesztettem pl. a futó nyulat (MNy. XII, 42 Sopron m.); *elcsóvaszt* 'elcsen, ellop' (~ *csovad*: *elcsovad* 'eltűnik' (Mihályi MNy. IX, 426); *Én áravaló nízvest attam ki a szót, mer csóvasztott* [hazudott] (Sopron m. Nyr. XLIV, 189). Érdekes e szónak két különböző jelentésben való használata a vizsgált nyelvjárásterületen: 1. hazudik, 2. lop, esen. Ez a kétirányú jelentésfejlődés valószínűleg azon a nép körében elterjedt igazságon alapul, hogy aki hazudik, az lop is. Előbb meglopja valakinek a becsületét hazugságával, majd arra is képes, hogy értéktárgyakat, pénzt is eltulajdonítson.

Magam-is találtam jó néhány példát e képzőbokr használatára, pl. *Jaj, összerepisztéttém a ruhámat* (Kapuvár, saját gyűjtés); *kibiggyeszt* 'feltűnő helyre kitesz valamit' (Völcsej, saját gyűjtés). A fenti példákban az *-sz* képzőbokrnak álműveltető funkciója van. De használják valódi műveltetés kifejezésére is, pl. *A másik riszit lévőrmülik, megírlesztik* (a köznyelvi *érel* helyett; Kapuvár, saját gyűjtés); *össziéresztik, mint a tejfélés turuot* (uo.); *a-ki minket fővirrasztott ez mai szen' napa* (Dór Ethn. XI, 462); *vesszessen* 'veszítsen' (Nemesládony Nyr. XLII, 430).

-szet képzőbokrban is előfordul, de álműveltető (gyakorító) funkcióban. *Ha éccéf a kordé előbbre van mind a csasi, akkor ingyen van mindén igyekezet, héjába kepesztet* (Kisfalud Nyr. XXII, 473; vö. *kepickél, gebicköl* 'vergődik, fickándozik, evickél ide-ode kapkod' MTsz.). Ritkán fordul elő az

-it (< fgr., **-kt*; azonos a mozz. *-it* képzővel)

vö. BÁRCZI, i. m. 179 kk.; Szóalaktan, egyet. előadás, 1951—52). Rendszerint *-él* vagy *-sz* képzőt használ helyette a nyugati nyelvjárásterület, pl. *Vaszvüllávo segélli főlemenyi* (Csorna, saját gy.); *veszessen* 'veszítsen'. (l. fent).

Visszaható képzők

? -v (< urali *-β; vö. BÁRCZI, i. m. 181—182). E képző nyomait vélik megtalálni az alábbi visszaható képzőbokrokban:

-kod, -ked, -köd ~ -kodik, -kédik, -ködik

(vö. SIMONYI: NyK. XVII, 64, Nyr. VII, 481, TMNy. 406, Nyr. XLV, 18; SZILY: MNy. VIII, 329; FOKOS: Nyr. XLII, 246—251, valamint BÁRCZI is: -kódik, -kódik ~ -kodik, -kédik, -ködik Tih. Al. 181.)

BÁRCZI szerint a hosszú magánhangzó eredete a -v visszaható képzőben keresendő, a rövid alakok visszaható képző nélkül magyarázhatók, „de oly módon, hogy a kettő között igen sok interferencia támadt“ (vö. Szóalaktan, egyet. előadás, 1951—52). Másképpen: BUDENZ: UA. 70 és BARTHA K.: MNy. I, 45. Utóbbi véleményéhez magam is csatlakozom, amennyiben a vizsgált nyelvjárás-területen ugyanazon jelenséggel találkozom, mint ő a szlavóniai nyelvjárás-területen: T. i., hogy a -kod-képzős reflexív származékokat mindig -ik-esen, a gyakorító igéket pedig -ik-telenül használják. Így feltehetőleg azonos eredetűek, és nem kell a kódik (~ -kodik) képzőben visszaható -v-t keresni, hanem egyszerűen analógiás nyúlást. A visszaható jelentés hordozója nem egy feltehető -v, hanem az -ik. Hasonlóan egy másik ilyen vitatott eredetű refl. képzőbokról az -ód, -öd (-ódik, -ódik ~ -odik, -ödik)-ről GOMBOCZ: SUS. Toim. LXVII, 115.

A -kod, -ked, -köd képzőnek és ikes változatának sokkal nagyobb a funkcionális terheltsége, mint a köznyelvben. Igen gyakran még a köznyelvi -kozik, -kezik, -közik helyett is használják. Előfordul: 1. Gyakorító funkcióban, pl.: *Ez a fiam zavarkodott rajtam 'zaklatott'* (Csorna, Nyr. XXII, 330); *A kiráfi má igen sajnálkodott* (Rábaköz Nyr. XIV, 520); *Kapaskodik mind a körmetlen macska: erőlködik, de nem megy semmire; Típruódik mind a szaruó galamb* (Bősárkány Nyr. XVII, 184). 2. Visszaható funkcióban pl.: *Mán csak tessik hozzá látnyi, né szégyenköggység* (Röjtök Nyr. III, 465); *mékfujakodik 'megszikad'* (Mihályi MNy. IX, 427); *az ember elhúszkodja magát 'el van foglalva'* (Kisfalud Nyr. XXI, 432). Az utóbbi példában a magát visszaható névmás használata teszi feleslegessé az -ik visszaható képzőt, amely a -kod, -ked, -köd visszaható értelemben való használatakor rendszerint megtalálható a képzőbokrokban. 3. Reciprok funkcióban, pl. *lévő óráig gyözködött a görccscse* [még meg nem lett a kis gyermek] (Kisfalud Nyr. XXI, 381). A képzőt, mint látjuk, mindig rövid alakban használja a vizsgált nyelvjárás-terület, amely körülmény szintén a gyak. képzővel való azonossága mellett szól, bár nem szabad figyelmen kívül hagyni a nyelvjárásban amúgyis elterjedt rövidülési tendenciát sem.

-koz, -kez, -köz ~ -kozik, -kezik, -közik (l. BÁRCZI, i. m. 181).

Magyarázata ugyanaz, mint az előbb tárgyalt képzőé, azzal a különbséggel, hogy utolsó eleme nem a gyak. -d, hanem a gyak. -z képző (vö. BARTHA, i. m. 46). Igen ritka képző, mint már említettem, mert helyette inkább a -kod, -ked, -köd használatos. Pl. *nekigyűrőközik 'hozzálát'* (Nagylózs Nyr. XXX, 443).

-doz, -dez, -döz ~ -dozik, -dezik, -dözik.

E képzőre — bár SÁMSON É. szerint nagyobb funkcionális terheltségű a Dunántúlon, mint az ország többi részén és a köznyelvi -dos, -des, -dös-t is kiszorítja, minthogy „A Dunántúl általában a -doz képző hazája, egyéb vidékek a -dos-é“ (MNy. XL, 99; MNy. XXXVII, 306—20; XXXIX, 104—11; Pannonh. Főisk. Évk. 1942, 99—147) — igen kevés példát találtam: *álldoz: azutátú sokat álldozok* (Kapuvár, saját gy.).

-odik, -edik, -ödik ~ -ódik, -ödik (visszaható -v + gyak. -d + visszaható -ik).

E képzőbokkal kapcsolatban ismét eltérőek a vélemények. BUDENZ (UA. 101) szerint az -ó, -ő-ben ősi -v refl. képző lappang. U. így BÁRCZI, Tih. Al. 181; másképpen GOMBOCZ (SUS. Toim. LXVII, 115), aki szerint az -ódik, -ödik (-özik, -özik) képzőben soha sem volt reflexív -v elem, csupán a -d, ill. -z előtti magánhangzó megnyúlásáról van szó, a visszaható jelentés hordozója az -ik. Ugyanezt a képzőt megtaláljuk gyak. funkcióban, és mindig -ik-telenül (l. fent a gyakorító képzők tárgyalásánál). Igen eleven képzőbokor, sokkal elevenebb, mint az -özik, -özik (affrikációval: -ódzik, -ödzik képző). Gyakori: 1. álvisszaható funkcióban is, pl. *éldődöm* (Csepreg Nyr. II, 132); *fizskaluódik mint a szaruó galamb: nem ül vesztieg* (Mihályi Nyr. V, 425); *iesztégetüődik* 'ijeszteget' (Mihályi MNy. IX, 427); *nagyot hall, min tik a takarodásba* 'aratáskor' (Szilsárcány Nyr. VI, 516). 2. Visszaható funkcióban, pl. *éveszeliüődik* 'elhal, eldöglik, elromlik' (Mihályi MNy. IX, 425). Míg a -kodik, -kedik, -kődik képzőnél a rövid alakok vannak túlsúlyban, az -ódik, -ödik-nél a hosszú magánhangzósak, ami BUDENZ és BÁRCZI véleményét látszik igazolni. A lappangó -v képző kérdését még mindenestre tüzetesebben meg kell vizsgálni.

Az -ül, -ül visszaható képzőbokor hosszú -ú és -ű elemében azonban minden valószínűséggel megtaláljuk a -v refl. képzőt.

A képző elemei: *-sβ > (-uy, -üü > ú, -ű) és a gyak. -l (vö. BUDENZ: UA. 103, HÖRGER: MNy. IX, 422; SZINNYEI: NyH⁷, 77; GOMBOCZ: Mtnyt. II, 59—60; BÁRCZI, i. m. 181, BARTHA, i. m. 46). Itt annál is inkább, mert ebben a képzőbokorban sohasem találjuk az -ik visszaható képzőt, így nem volna semilyen képzőelem, ami visszaható jelentését hordozná (vö. BÁRCZI, Szóalaktan. Egyet. előadások, 1951—52). Pl.: *takarulás* 'takarodás' (Sopron m. Nyr. XLII, 94); *bele nē nyomuljon valaméllik szál a többi közie* (Rábaköz Nyr. XV, 287); *Harmadnap mégin mégéhütek* (Rábaköz Nyr. XIII, 429).

Denominális igeképzők

-l (-ol, -el, -öl;) (< urali *-l).

(Külön -l denom. verbum képzőről l. BUDENZ: UA, 127; SIMONYI: TMNy. 453—456; SZINNYEI: NyH⁷, 79; SZILY: MNy. XI, 97—100, XXII, 208; MELICH: MNy. XII, 76; ZSIRAI: MNy. XLI, 1.)

A magam részéről azonosnak tartom a gyakorító és kicsinyítő -l képzővel. Ősi formansként egyaránt járult igéhez és névszóhoz, és csak később, a grammatikai kategóriák lassú kialakulása után lett belőle külön igeképző és névszóképző -l. Igen eleven képző, és gyakran akkor is használják, amikor a köznyelvben a -z képző általánosabb. Előfordul a régiesebb:

ül alakban (*él* > *ül*, labializációval -ül, illeszkedéssel ~ *ül*, ill. -ól, -öl; vö. MÉSZÖLY: MNy. VI, 104, VII, 147; XII, 63; MELICH: MNy. IX, 13; TÖMLŐ Nyr. XIV, 298) pl.: *hüssié* 'hüsel, árnyékban hever' (Rábaköz Nyr. XXXIII, 413).

-ül, -ül alakban „valamit tesz“ jelentésben *Késit és välláját rájo rendügettem* (Csepreg Nyr. IV, 523); *lépakrócuta a jég a vetist* (Kisfalud Nyr. XXI, 335); *összegyomrútak; minden gyimet-gyomot összegyomrútak* (Sopron Nyr. XLIV, 189).

-ül, -ül (l. refl. -ül, -ül) alakban „vm-vé válást“ kifejező igék jelölésére.

Főként melléknevekből képez igéket, pl. *megőszütem, kopaszútam* (Dór Nyr. XXVIII, 521); *mohásul a széme* 'álmosodik' (Kisfalud Nyr. XXI, 335); *a lombos atyafiság. elágosút-bogasút* 'elszaporodott a nagy atyafiság' (Kisfalud Nyr. XXI, 335); *nem szeretém, hogy id bűdösüllön* (Kapunvár, saját gy.). A köznyelvi -ódik, -ödik helyett használja rendszerint a nyugati nyelvjárás. Az említett képző-

bokrok igen gyakran szerepelnek ige-párokban is (l. ZOLNAI: MNy. I, 431). Találtam példát arra is, hogy az *-ül*, *-ül* reciprok jelentésben is szerepel, pl. *égygyesül 'egyezkedik'* (Csorna és vid. Nyr. XLII, 334); *mégégyesülök vele 'meg-eggyezek vele'* (Kisfalud Nyr. XXI, 432).

-ll (vö. SIMONYI: TMNy. 453—456). Különösen a rábaközi nyelvjárásban igen gyakori, ahol sokkal nagyobb a funkcionális terheltsége, mint a köznyelvben. Leggyakrabban mennyiséget, távolságot, tulajdonságot jelentő melléknemekhez járulva „valamilyennek gondol, tart, minősít, vél” jelentésben használt igéket képez. Járulhat szint jelentő melléknemekhez is olyan igék képzésére, amelyekben a szín nagyobb fokát, mértékét „véli, gondolja” a beszélő. E jelentése nem azonos a köznyelvi *piroslik*, *kéklík*, *zöldel* stb. igék jelentésével. Ezekben ugyanis a képző azt fejezi ki, hogy pirosnak, kéknek, zöldnek látszik, tűnik a messzeségből. Kifejezheti, hogy: 1. valakit vagy valamit ilyennek vagy olyannak tart, pl.: *sokallom*, *kevesellém*, *könnyidellém*, *nehézellém*, *hosszallom*, *rövidellém*, *messzillém*, *öregellem*, *hamarollom*, *sokallom* (PATYI: Nyr. XXXIII, 412): „*Mégfordút ám má ja kocsi Csornáru!*” — Felel rá Pál: „*Hamarollom*” — Péter így szól: „*Mink má ja buzát is arattyuk*”. Pál: „*Korállom*” (uo.); *hamarol* kelletnél gyorsabban tesz valamit; *hamarolja* a dolgot’ (Szilsárkány Nyr. VI, 472); *A szégin halott eszt má mjégis méksokallotta* (Völcselj, saját gy.)

2. valamiként viselkedik, pl.: *mégébelléte* magát ’meghazudtolta magát v. megjédt’ (Nagylózs Nyr. XXXIII, 420)

3. szint jelentő melléknemekből képzett igékhez járulva azt fejezi ki, hogy a kérdéses szint kelletnél nagyobb fokúnak tart valaki, pl.: *feketillém*, *fehírellem*, *pirosollom*, *sárgállom*, *barnállom*, *vélágosollom*, *kikellém*, *zűödellém*. „*Juó lessz ez a fuót erre ja tunikáro?*” — kérdi a leány. Az anyja feleli: „*ien igen is vörösöllöm v. kikellém*” (azaz: igen is vörösnek v. kéknek tartja a foltot a tunika színéhez képest (PATYI: Nyr. XXXIII, 412—3).

Az *-ll* képző köznyelvi használatára egyetlen példát találtam: „nyisd ki anyám, nyisd ki *zöldellő* kapudat” (Közép-Bük Nyr. VIII, 384).

-z (< fgr. *-t)

vö. BUDENZ: NyK. X, 1; SIMONYI: TMNy. 458—460; SZINNYEI NyH⁷. 79).

A fent tárgyalt *-l* denom. verbunképző, amely bizonyos régies szint ad a vele képzett igealakoknak, talán valamivel kisebb funkcionális terheltségű, mint a *-z*, bár e kérdést a rendelkezésemre álló adatok alapján nehéz eldönteni, ehhez szükséges volna egy pontos statisztikai összeállítás a nyelvjárasterület összes *-l* képzős és *-z* képzős denom. származékairól. A *-z* képzőt mindenesetre igen gyakran használják, sőt még olyankor is, amikor a köznyelvben az *-l* a megszokottabb, pl.: *poroz*, *ebidéz*, *vacsoráz*, *tagoz*, *neszez* stb. (Rábaköz Nyr. XXXIII, 413). Példák: *hengérbuócoz* ’bukfencez’; *lebakfinczosztam* (Horpács Nyr. IV, 181); *neszez I. zajt üt*, *2. idestovanéz*, *figyel* (Répcze mellék Nyr. II, 560); *szomszidoz* ’szomszédol’ (Dór Nyr. XXVIII, 521); Ha a répamag kikelt, egy-egy bokorban csak egy csírást hagynak tovább fejlődni, míg a többit *kiegyezik* (Felsőszakony Nyr. XVII, 383). Igen érdekes és sokat vitatott alak a *suórgyáz* (v. *suórgyázik*) ige. HALÁSZ JÁNOS (Nyr. XIII, 73) „A rábaközi nyelvsajátságok” c. közleményében az „elavult, most már magokban véve teljesen érthetetlen szavak” között említi, és ezzel megindít egy szófejtési kísérletet. PATYI (Nyr. XXXIII, 413) a *suórgyát* (< *suódargyát*) 3. sz. birt. szem. ragos alakból összevont alaknak tartja (*suórgya* < *suódiérgya*, a *suódiér* meg nem egyéb, mint a megmagyarosodott német *Schulter*. HALÁSZ adatának: „*Fut csak úgy sórgyázik*” értelme: ferde testtartással előre dőlve, siet, rohan (Nyr. XIII, 73). SIMONYI szerint e magyarázat nem valószínű, mert a *sojázik* és *sojáz* ige olyan vidékeken is előfordul, ahol a *sóder* ’váll’ értelemben ismeretlen. Szerinte e szó kontamináció

eredménye: *suödérgya* × *órgya*, *orja* (disznó orja, disznógerinc húsostul; Nyr. XXXIII, 413); másképpen ZOLNAI, aki személyragos névszó + -z denom. verbum képző származékának tartja a *sorjáz* igét 'sorba rak' értelemben (Szatmár vidéke Ombód; uo. *párjáz* 'kettesével elosztani'). Ez a legvalószínűbb magyarázat. (Ü. így *koráz*, *tolláz* stb.); *nagyoz*: *csak am méty kocsival a mëllik vagy muódosabb vagy aki nagyoz* (Kapuvár, saját gy.). A -z képző előfordul képzőbokrokban, pl.: -z + -ik (denom. -z + refl. -ik) *kerekutyúozik* 'perdül, bukfencet hány' (Mihályi MNy. IX, 428).

NÉVSZÓKÉPZÉS

Deverbális névszóképzők

-ó, -ő igenévképző

E képző igen elterjedt a vizsgált nyelvjárásterületen és a legkülönbélebb jelentésekben használják. Jelölheti:

1. A cselekvőt (nomen agentis): *kosarazúó* 'gyékényszövésből élő ember' (KÁLMÁN, i. m. 17); *vacsoravesztüó* 'esténként a gyertya körül röpködő apró pille' (Horpács Nyr. V, 269); *szaporittúó* 'pótkávé' (pl. cikória, Franck-kávé, Rábapordány Nyr. XLII, 382).

2. A cselekvés eszközt: *gurgató* 'Walze' (Felsőszakony Nyr. XVII, 384); *vónyoguó* 'szénahúzó eszköz' (Bósárkány Nyr. XVIII, 238); *konkojböködő* 'ék két ágú vas, a kivé kiböködik ak konkojt' (Szilsárkány Nyr. VI, 373); *innepre kobakot viselnek pirosz szorittúó rajta* [a fiataloknak] (Kapuvár, saját gy.).

3. A cselekvés helyét: *csiptető* 'fogház' (Felsőszakony Nyr. XVII, 383); *futkozó* 'fövénytorlaszos hely' (Sopron-Sarród) Fertő mellék MNyszet III, 241); *kelő* 'a Fertő lápjain így nevezik az átjárásokat a kis eréken: „Míg a Fertőre feljutottunk, négy kelőre találtunk“ (Fertő mellék MNyszet. III, 405); *fonnyaduó* 'azon lé (leves), melyben a véres hurkát megfőzik' (Rábaköz, Bósárkány Nyr. XVIII, 47); *uv vagyok, mind a mely marhát kiszorítanak a ridegre: koplalóra* (Mihályi és Kisfalud Nyr. XXII, 473).

4. A cselekvés idejét: *Husevüó napon hussá mék küöttijesztával kedveskodik a családgyánok* (Völcese, saját gy.); *irtetüó* 'az értetés ideje' (Mihályi MNy. IX, 427); *egyházkelő* 'introductio mulieris post partum' (Fertő mellék MNyszet. III, 242).

5. A cselekvés eredményét: *kopúó* 'kopogás' (Mihályi MNy. IX, 428); *langaluó* 'kenyérsütéskor a maradék tésztából süített lepény, melyet mégvajazva és megsózva észnek' (Horpács Nyr. V, 269); *bélerakuó* 'a gyékénybokor kívülről számított második pár vékonyabb, silányabb levele' (KÁLMÁN, i. m. 13); *a kepilis utá szítszyórodót hulllyót (kuszánok is mongyák) összögráblállák* (Völcese, saját gy.). Használják még:

6. Állapothatározói értelemben, pl. *ollan rivóba vannak szemeid* (Dór Nyr. XXX, 149).

7. Nom. actionis (cselekvést jelentő névszó) értelemben: *De ros z húzó lova van* 'keveset iszik egyszerre' (Mihályi-Kisfalud Nyr. XXII, 523).

-t ~ -tt (< fgr *-tt) part. perf. képző

(vö. SIMONYI; TMNy, 506, 622; SZINNYEI: NyK. XXIII, 460; HORGER A m. igeragozás tört. 111; MELICH: MNy. XI, 347; SÁGI: MNy. XXI, 65 BÁRCZI, i. m. 174. Utóbbi szerint a képző „minden valószínűség szerint azonos a -t deverbális névszóképzővel“).

Sokkal ritkább az előfordulása, mint a köznyelvben. Az ok ugyanaz lehet mint amiről BARTHA K. a szlávóniai nyelvjárással kapcsolatban beszél, t. i., hogy „a nép nyelvének természetes menetébe nem mindig illeszthető be erőltettség nélkül“ (MNyj. I, 55). Előfordul:

1. Passzív nom. agentis jelentésben (cselekvés elszenvedője): *hajtott ember 'görbe'* (Nagylózs Nyr. XXX, 443); *gubbadt ember 'meggörbült, előrehajlott fővel járó ember'* (Fertő mellék MNyszet. III, 244).

2. Nom. actionis jelentésben: *A kint lévők peig fáztukba remégnék* (Dőr Ethn. XI, 461; azaz fázásukban).

3. Végül az ú. n. „Isten-adta“ féle szerkezetekben, amelyekről SZEPESY ír (MNyTK. 47) mint birt. szem. ragos part. perf. alakokról (másképpen e szerkezetekről ZOLNAI: NyK. XXIII, 147–148 és SIMONYI: Nyr. IV, 437–41); *Isten taszította ember 'gyáva, mamlasz'* (Fertő mellék MNyszet. III, 406); *Nē sokat aggy, csak ugy köletikíppen* (Kisfalud Nyr. XXI, 381).

-at, -et (azonos a part. perf. -t-jével)

(E képzővel kapcsolatos különféle felfogásokról l. BÁRCZI, i. m. 171–4.)

A képző igen gyakori a vizsgált nyelvjárásterületen, mégpedig nemcsak a köznyelvben elterjedt nom. acti jelentésben, hanem -ás, -és nom. actionis képző helyett is használják, sőt igen gyakran nomen agentis értelemben is előfordul. Mindez igazolja a képzőnek a part. perf. -t-jével való azonos eredetét, és BÁRCZI azon állítását, hogy az „igenévképzők tartalma határozatlan, jelentik a cselekvést, a cselekvés eredményét, a cselekvőt és a cselekvés szenvedőjét (múltban vagy jelenben) tarka változatosságban“ (i. m. 172).

Előfordul: 1. Nomen agentis jelentésben, pl.: *csömölet 'üdorító'* (Nagylózs Nyr. XXX, 443; t. i. az, ami csömörlést okoz); *észtet, ijesztet 'kisértet'* (Nagylózs Nyr. XXX, 444); *észtet 'rém, szörnyeteg'* (Nyr. XXXI, 51 Csepre; vö. *mégjéjéd*. Répce mellék Nyr. XX, 366).

2. Nom. actionis jelentésben, köznyelvi -ás, -és helyett *csevet 'lárma, csacsogás'* (Csepre Nyr. XXXI, 51); *gyüvet: haza gyüvetre má nem vuót pinzé* (Rábaköz Nyr. XIV, 520).

3. Nom. acti jelentésben, pl.: *emésztet 'ürület, excrementum animalium* (Fertő mellék MNyszet. III, 405); *cséplet: a csépletet a törek rostávó* (nagyszemű kézi rostával) *garmadábo rostállák és lapátollák* (Horpács Nyr. XIV, 432); *fuját, hófuját 'hótorlasz'* (Répce mellék Nyr. II, 518). Jelentheti továbbá:

4. A cselevés elszenvedőjét, pl. *nehéz törtéti, de nem igen kúcsos ez a divó: nehezen lehet törni, de nem fás a bele* (Mihályi-Kisfalud Nyr. XXII, 523).

5. Analógikusan átvitte a nép nyelve denominális származékokra is, pl.: *közelet 'közelség': Itt van a közeletben* (Felsőszakony Nyr. XVII, 384).

-ás, -és nom. actionis képző

(vö. SZILASI: Nyr. IV, 58–62; BUDENZ: UA. 201; SIMONYI: TMNy. 472–475; Nyr. V, 100; XXI, 353; SZARVAS: Nyr. XXI, 197; SZINNYEI: NyH⁷, 89; CSÚRY: MNy. XXIII, 168 stb.). E képzőnek az -at, -et mellett igen kicsi a funkcionális terheltsége. Igen kevés példát találtam rá. Jelölheti: 1. A cselekvést, pl. *főmiris 'kőbő v. köből'* (Horpács Nyr. XIV, 432), 2. A cselekvés helyét, pl. az *esküvés megtörténte után* (Csepre Nyr. IV, 331; esküvő helyett). 3. Állapothatározói igenevet, pl. *ballagást megy* (Fertő mellék MNyszet. III, 406; ballagva megy helyett -t lokativus raggal).

Valamilyen tulajdonsággal bíró jelentésben használják, pl.: *ménős* 'csavargó' (Sopron Nyr. XLVIII, 80); *benyalós* 'bejáró valahová' (Nemes-viss Nyr. XVII, 336); *kivül hagykozás blúz* (Kapuvár, saját gy.). Érdekes adat az *-ós ~ -ás* képző interferenciájára: *Jó tojások legyenek a kétek tikjai* (Rábaköz Nyr. XI, 38; *tojós* helyett).

-atlan, -etlen, -tlan, -tlen fosztóképző

(vö. SIMONYI: TMNy. 574—577; MUNKÁCSI: NyK. XXV, 258; ZOLNAI: NyK. XXIII, 164; BEKE: Nyr. LV, 134, NyK. XXXIX, 418 stb.). BEKE terminológiájával *élve nomen negatívumokat* (tagadó igeneveket) képez a vizsgált nyelvjárásterületen. Előfordul: 1. Cselekvő nom. negatívumként (aki nem visz véghez, ill. nem tud véghezvinni valamilyen cselekvést): *De mikor ollan értetlen a zembër, sosë tuggya, kire hallgasson* (Sopron Nyr. XXV, 526); *Az állatlan lú kínákoznyi szokott az utasoknak* (Rábaköz Nyr. XIII, 191; aki nem tud állni). Különösen igen gyakori a képző ilyen használata a *ható* igékben (már a kódexek korában is elterjedt volt ezen használata, vö. SZILY: MNy. X, 263), pl.: *élhetetlen*, néha: 'gaz, gonosz' (Szilsárcány Nyr. V, 471; aki nem tud szépen és jól élni, tehát rossz, gonosz lesz. (U. így *várhatatlan* 'türelmetlen' Csallóköz Nyr. X, 382; t. i. aki nem tud várni).

2. Szenvedő nom. negatívumként, pl.: *veszek neked ruhát, deli vöröset, látatlan színűt, kupi kéket* (Szilsárcány Nyr. XXXII, 293; t. i. amelyet nem lehetett még látni). A képző ilyen használatára vö. LEHR: MNy. VIII, 220.

3. Eredeti módhatározói jelentésben (l. az archaizmusoknál: *mesztelláb*). A régi nyelvben igen gyakori volt a képző ilyen használata, pl.: *véletlen, keresetlen, hirtelen; hallatlanná venni*: úgy tesz, mintha nem hallaná (Csorna Nyr. XLII, 334); *tréfa hagyatlan* 'tréfán kívül, tréfa nélkül' (Fertő mellék MNyszet. III, 224; azaz: tréfát hagyva). Megtaláljuk e képzőt denom. nomenképzőként is. BEKE azon felfogása, hogy a fosztóképző, ill. tagadó képző eredetileg és első sorban igetövekhez járult és ezekből terjedt át a névszókra (NyK. XXXIX, 431), nem teljesen elfogadható, mert — mint tudjuk — eredetileg ige és névszó között nem volt olyan éles háttérvonala, és ugyanazon képző járulhatott igéhez, névszóhoz egyaránt.

N é v s z ó b ó l n é v s z ó k é p z é s

-s (kicsinyítő és nom. possessoris képző):

Igen elterjedt képző. Használják kicsinyítést, becézést jelentő funkcióban, különösen keresztnévben, és melléknévképzőként a tulajdonság bizonyos fokának kifejezésére, főnevekhez járulva pedig valamivel foglalkozót, valamihez értőt jelentés kifejezésére stb. Előfordul:

1. Melléknévképzőként: *der^uöczés* 'szívós, pirospozsgás, erős', *ver^uöczés* 'könnyen szálló, porhanyó' (Mihályi MNy. IX, 426). Alapszava: *derüöcze*, ritkábban és némi árnyalati különbséggel: *ver^uöcze* 'életnedv, életerő' uo.; *Éz az ucca kanyarélkos, mennyasszonyunk takarékos* (Kapuvár, saját gy.).

2. Valamivel foglalkozót, valamihez értőt jelentő főnévképzőként: *bábos* 'bábsütő, mézeskalácsos' (Mihályi MNy. IX, 425); *csordás* 'csordás, pásztor' (Répcse mellék Nyr. II, 518); *tagos* 'gulyásgyerek' (Csorna és vid. Nyr. XLII, 334); *Kirakodott mint Szillott a taplós* (Nagylózs Nyr. XXXI, 530); *dúgos*: *Rossz dúgós az, aki díbe dúgozik* (Nagygeresd Nyr. XXXV, 391); *molnos* 'ki malomban őröl'. „*Haza jöttek a molnosok*“: a malmosok v. kik a malomban voltak

örlemi (Sopron MNy. XII, 44). Érdekes, milyen tudatosan törekszik a nyelv a jelentéskülönbségeknek érzékeltetésére: *molnár* 'aki öröl' ~ *molnos* 'aki öröltet'.

3. Érdekes használatban szerepel e képző a vizsgált nyelvjárásterületen. Ruhaféleségek képzésére szolgál: *megkeveredett, mint Dezső a mellesbe* (Nagylózs Nyr. XXXI, 531); *osztá van ém mëllesés szoknya* (Kapunvár, saját gy.), *mëlles*: Brustfleck; olyan mellény a pórnépnél, mely csak a mellet és kart fedi, a hátat nem (Sopron MNy. XII, 44); *elűös* 'mellény' (Sopron m Nyr. XLII, 382).

4. Használják gyűjtőnévképzőként is: *heves* tsz. *hevesek* 'a Fertőn olly helyek, melyek télen nem fagnak be, s nyitvák maradnak a vad kacsák, ludak számára' (Fertő mellék MNyszet. III, 243).

5. Nomen possessoris értelemben, valamivel ellátottság kifejezésére: *cicés ág* 'barka ág'; *cicés ágak* 'a cicafának az ágai, melyek virágvasárnapján lesznek megszentelve' (Répcemellék Nyr. XVII, 226).

6. Hasonlító vagy megkülönböztető jelzők képzésére („-s-comparitivus“ vö. DEME: MNy. XIV, 289); *sülevényes* a vetés 'melyet idő előtt megfehéřített a nap heve' (Felsőszakony Nyr. XVII, 384); *kátyós* 'piszkos (víz)' (Nemesládony Nyr. XLII, 430; t. i. piszkos mint a kátyú); *hanyagos víz* 'langyos' (Szilsárcány Nyr. VI, 472; se hideg, se meleg = *langyos*, se rendes, se rendetlen = *hanyag* képzettársításon alapuló kontaminációból keletkezhetett ez az alak)

7. Érdekes adatokat találtam a képző határozóragként való használatára. Mégpedig lativusi használatára, pl.: *elűösnek szalad* 'elébe szalad' (Bősárcány Nyr. XVIII, 47).

8. Mértékhatározó suffixum szerepben is előfordul, mégpedig a régiesebb: *-us, -és* alakban, pl.: *anyáus* 'anyányi' (Nemes-Viss Nyr. XVII, 336) *egész anyádés a zsiba, körösztü-áttós ír a szárnya* (Mihályi Nyr. XXII, 473; vö. *anyájós, anyáis, anyáus* 'anyányi' MTsz.). A -j SIMONYI szerint 3. szem. birt. sz. rag (Nyr. XVI, 247) „Az anyányit *anyájós*-nak is mondja a nép (Tsz), a tetőset *tetejes*-nek“ (így Hévíz-Györkőn).

E képző nagy funkcionális terheltségét az is mutatja, hogy számtalan olyan származékigét találunk a vizsgált nyelvjárásterületen, amelynek alapszavát egy -s képzős névszó alkotja: *társaskottam velék* (Sopron Nyr. XLVIII, 80; e. h. társalkodtam); *Ne neszesséték* 'ne lármázzatok' (Rőjtök Nyr. III, 514).

Külön kell szólnunk a *-kodik, -kedik* képzős *sziveskedik* denom. verbumról, amelynek értelmezése körül éppen olyan vita alakult ki, mint a *sorjázik* ige körül. DOMOKOS ISTVÁN Rábaközéből közöl adatot a *sziveskedik* igré: *sziveskedtem idefáradni, nem másér, mind hogy könyörűjön nyomorúságomon . . . Csak azért sziveskedtem idejőnni, ha köcsönözne egypár forintot* stb. (Nyr. XXXI, 174). Szerinte ez az alak így lenne felbontható: szívem szándéka szerint . . . szívemből . . . szívem indulatjára csak azért fáradtam ide, hogy könyörűjön stb. BALOGHY DEZSŐ szerint e magyarázat nem helyes, szerinte ez a kifejezés a nép fiainak szabatosságra való törekvéséből származik (*legyen szives* felszólításra, kérésre adott tömör felelet: *sziveskedem*; Nyr. XXXI, 272). Hasonlóan vélekedik SZTRÓKAY, aki szintén a nép udvariaskodására vezeti vissza ezt a kifejezést (uo. 347). A vitát megnyugtató módon zárja le HORGER, aki nézetem szerint a legelfogadhatóbb magyarázatot adja a kérdéses igealakra, t. i. hogy az említett nyelvjárásterületen a *szives* szó régi jelentése őrződött meg ebben az alakban: *szives* = bátor (ezen jelentésére számos példát közöl a NySz. a XVII. és XVIII. sz.-ból). A *sziveskedik* 'bátorkodik' értelemben igen régi, de eddig sem az irodalmi nyelv, sem pedig az MTsz. nem közölt adatokat az ige ilyen jelentésére. Hasonló jelentésű adatot közöl CSAPODI 1888-ban Fehér megyéből (Nyr. XV, 43) és BINDER JENŐ a Mátra aljáról (Nyr. XV, 559; vö. HORGER: Nyr. XXXI, 578).

-tlan, -tlen, -talan, -telen fosztóképző.

Erre mint *nomen caritivum* képzőre kevesebb adatot találtam a denominális származékokban, mint a deverbálisokban. Főképpen azt fejezik ki, hogy valaki vagy valami híjával van valaminek, esetleg nincsen is szüksége valamire, pl.: *kortalan*: „*Doktornak még nagyon kortalan*“: fiatal, gyerek (orvosnövendékről mondják (Sopron Nyr. XXV, 526; t. i. akinek nincs kora); *kőccsig-telen vagyok* (Kisfalud Nyr. XXI, 335; t. i. nincs költségem valamire). Ez a képző ellenben nemcsak valamitől megfosztottságot fejezhet ki, hanem nagytást, fokozást, túlzást, pl. *egyetlen* (vö. BEKKER: „Privation entspringt nicht allein aus Mangel, sondern auch aus Übermass“ Idézi: JUHÁSZ JENŐ: MNy. XLIII, 296). Erre a használatára példa talán az: *óráttalan* 'hamar megcsinálja, amibe kezd' (Sopron Nyr. XXIV, 471; t. i. nincs is szüksége egy órára).

Kicsinyítő képzők

A képzők ezen fajtája igen kedvelt a vizsgált nyelvjáróterületen. Némcsak a köznyelvben már nem használt, vagy alig használt képzőkkel találkozunk a nyugati nyelvjáróterületen, hanem még talán speciálisan e nyelvjáróterületre jellemző képzőkkel is.

-ó, -ő

Pl.: *bátyuósom* (Völcese, saját gy.); *tömbüő* 'vaskos, pufitos' (Bősárkány Nyr. XVII, 192).

-a, -e (vö. BÁRCZI, i. m. 141).

Az -ó, -ő kicsinyítő képző előfordul -a, -e alakban is, főleg lekicsinyítő sajnálkozó, sokszor lebecsmérlő értelemben. Tehát, mint látjuk, itt ismét tudatosan törekszik a nyelvérzék arra, hogy alaki különbséggel fejezzen ki jelentés-, vagy jelentésárnyalati különbséget: *pila* ronda, kőcsoz, pislogó vaksi nőnek mondatik: „*te pila*“ (Fertő mellék MNyszet. III, 244); *posza* v. *poszka* méh 'satnya, elgyöngült, silány' (Fertő mellék MNyszet. III, 405). Valószínűleg ugyanezt a szót találjuk a *posza* homok jelzős szerkezet első tagjában. Jelentése: laza, amiben éppen semmi sem terem (Kiskunhalas Nyr. XV, 334; az Ormány-ságban: *posz-humok* 'silány homok'). Ebben fészkel a *poszméh* (Szeg. F. I, 291). Másképpen BEKE (Nyr. LXIV, 133), aki az összetétel első tagját a *posz* 'crepitus, pedor' szóval azonosítja, amely megvan a *posz-gomba* 'pöfeteg-gomba' szóban is. BEKE állítása egy bizonytalan adaton nyugszik: *posz-homok* 'amely poszog' (Nyr. IV, 40), a följegyzés helye nélkül. A *posz-gomba* előtagja valószínűleg a fenti *posz* 'crepitus, pedor' szóval azonos (*poszog*: *posz* MA. MTsz. CSOKONA Dor. 2. ének; vö. SIMONYI: Nyr. XXXII, 536), ellenben a *posza* 'satnya, elgyöngült, silány, valamint a *posz-homok* előtagja véleményem szerint a *pösze* szó mélyhangú változata, l. MTsz. *pösze* 'beteges, nyavalygós'; *posza* 'satnya, vézna, gyenge, beteges' (Csallóköz, Komárom m.). Lehet, hogy végső fokon mindkét szó hangutánzó eredetű, és hangrendi átcsapással két alak keletkezett, amelyet két jelentésben használtak. Egy mélyhangrendű: *posz* 'fing' (MTsz.) és egy magashangrendű: *pösze* 'selyp, satnya, csenevész' stb. (MTsz). Utóbbinak helyenként mélyhangú változata keletkezett: *posza*.

A képző -e alakjára példa: *döhönye* 'idomtalan' (Répcse mellék Nyr. XIX, 576); *nösze legény* 'nősző, nőszülő legény' (Fertő mellék MNyszet. III, 405; *nőszni* igére l. SZARVAS: Nyr. VI, 492, XII, 14).

-ka, -ke (< urali *-kk; kies. -k + kies. -a, -e; vö. BÁRCZI, i. m. 151 kk.).

- *fujóka* 'tésztaneműbe kevert szer (szarvas só), amely azt felfújja' (Rábaköz Nyr. XXVII, 236).

-*nkó* ~ *nkyó* (l. BÁRCZI, i. m. 151; -n kicsinyítő képző — amely főleg növénynevekben fordul elő; vö. *bojtorján*, *jövötény*, *gyujtovány* stb. és -k kicsinyítő + -ó kicsinyítő képző).

Pl.: *porcinkó* 'porcogófü', *Herniaria* (Bősárkány Nyr. XXXIII, 478).
-*lé* (vö. GOMBOCZ: NyK. XLV, 11; BÁRCZI, i. m. 152; kicsinyítő -l + kicsinyítő-e);
pizselle (Horpács Nyr. V, 269); *csermele* 'búzaszemhez hasonló mag a gabona közt' (Horpács Nyr. XIV, 431; A MTsz. 'melampyrum arvense, kuhweizen' jelentésben közli, más jelentésben GOMBOCZ, i. m. 11).

-s (< urali *-tš v. *-tš; vö. BÁRCZI, i. m. 158).

E képző számos alakváltozatban él a vizsgált nyelvjárásterületen:

-cs alakban (az -s affrikációja folytán keletkezett kicsinyítő képző): *kövéc*s (Sopron Nyr. XXV, 228); *köviéc*s 'kavics' (Mihályi MNy. IX, 428); *szivác*s: a fűzfa vesszőt három ágra hasítják, és zomport kötnek vele (Bősárkány Nyr. XVIII, 238; vö. *szilác*s MTsz; *szív* ~ *szil*, *szalu*, *szilókés*); *bogócs* 'bögöly' (Csorna Nyr. XLII, 382; a szó alakváltozatairól l. GOMBOCZ: NyK. XLV, 5).

-cse alakban (vö. BÁRCZI, i. h.; -cs kicsinyítő + -e kicsinyítő képző): *kenyűcse* 'kenőcs' (Rábaköz Nyr. XIII, 26).

-ncs (l. NYH⁷. 89; -n járulékhang + -s > -cs kicsinyítő képző): *huppancs* 'idomtalan, elnyűtt csizma' (tréf. Mihályi MNy. IX, 428).

-c (-ca, -ce, -ica, -ice)

E képző eredete körül sok vita folyt. SIMONYI (TMNy. 551) szláv eredetűnek tartja. MELICH (MNy. X, 253–4) a képző magyar volta mellett száll síkra, csupán a képző eredetét tekintve tér el a mai állásponttól, amelyet JUHÁSZ JENŐ több, e képzővel foglalkozó cikkében képvisel (MNy. XXIV, 104, XXVIII, 41), és amely szerint a -c képző nem a -cs változata, mint MELICH vélte, tehát nem urali *-tš-re megy vissza, hanem urali *-š-re (vö. LEHTISALO, i. m. 197), és azonos a denom. -sz-szel. Az -sz > -c változás valószínűleg a magyar nyelv külön életében ment végbe, és a -c, a nyelv differenciálódásra való törekvése nyomán foglaldott le kicsinyítő képző értelemben, ill. értékben, míg az -sz megmaradt deverb. és denom. nomen-ill. verbumképzőnek (*halász*, *vadász*, *jolyosz*, *kaparász*, *metsz*, *játszik* stb.). Az -sz-nek -c-vé affrikálódását és c alakban kicsinyítő képzőként való elterjedését valószínűleg elősegítették a szlávból a magyarba bekerülő -ica képzős becenevek, pl.: *Dorica*, *Magdica*, *Katica*, *Annica*, *Gyurica*, illetőleg köznevek, pl.: *subica* < *suba*, *babica* < *baba* (vö. még JUHÁSZ: MNy. XXV, 194, 268). Példák: *gyerkőce*: *a fíjatal gyerkőce kimént a ménésre és i szőlíttya még a csikós legint* (Csepreg Nyr. II, 91); *béczcze* 'borjú: ezen néven szokták a marhát egyáltalán szólítani' (Répce mellék Nyr. II, 517; < *be!* *bec!* állathívó szó); *hibarc* 'nagy-sár' (Nagylózs Nyr. XXX, 444; elhasonulással a *habar* szóból, vö. *habarc-habarc*s); *kupac* 'homp' (Sopron m. Nyr. XVI, 190; < *kupa* ~ *kupac* szláv jöv. szó; vö. SIMONYI: Nyr. XXXIII, 167; MOÓR E. LXI, 16); *sellenc* 'a legelőn tartózkodó szarvasmarhák éjjeli szállása' (Hegykö Nyr. XLII, 382; a szó eredetére nem találtam adatokat).

I d e g e n (főként német) e r e d e t ű s z a v a k k é p z ő i

Mint ismeretes, a nyugati nyelvjárásterületen elég erős a szomszédos bajor-osztrák nyelv hatása. Számos jövevényszó került át, amelyet a vizsgált nyelvjárásterület rendszerint megmagyarosít, pl.: *térák*: tráger, olyanforma,

mint a sz. Mihály lova, de lábai nincsenek. Ketten visznek rajta terhet (Csorna Nyr. II, 561; < ném. *Trage*); *csurapé* 'ködmen': *Anyám nagyon mosat, keféltet számomra, pedig odáig csurapém újra leszöröz* (Csorna Nyr. XXI, 523; < tör. *čorab*, szerb *čorapa*, valószínűleg az utóbbiból került át, vö. SZARVAS: Nyr. XXI, 276). Ha továbbképzett alakban használja, a jövevényszavakat, akkor rendszerint a magyar *-l* (*-ál*, *-él* stb.) képzővel látja el: *megáridál* 'meg állítja az utcán egyik ember a másikat (Nagylozs Nyr. XXX, 443; vö. még Zala m. és Veszprém MTsz.); < ném. *arretieren* < fr. *arrêter* 'megállít, megakaszt'); *kévétál*: *Az Isten se kévétál rula* 'Nem tehet róla' (Nagylozs Nyr. XXXI, 530; *kvietál* v. *kvétál*, LEHR: MNy. II, 278; < ném. *quittieren* 'nyugtázni, lemondani'); U. így *bokszol*, *dinsztél*, *kóstol*, *lumpol*, *pácol*, *rámol*, vagy ha a szó *-l*-re végződik, akkor *-z* képzővel - *bumbliz*, *ferbliz*, *kurbliz*, *pëndliz* (vö. HORGER: MNy. XXXV, 114).

-li

Szólnunk kell még a nyelvjárásterületen nagyon elterjedt *-li* képzőről is, amely főként a XVII. század óta terjedt el, amikor sok *-el* végű úfn. szó került át a magyarba magyarosított *-li* végzettel. Pl.: *kugli*, *mantli*, *járli*, *rekli*, *strimfli*, *kifli*. A fent felsorolt és az egész nyelvjárásterületen elterjedt szavakon kívül *-li* végződéssel fordul elő a: *s'érhakli* 'tűzpiszkáló'; *nyukli* 'csipkedett leves-tészta'; *kuglihuukk* 'kalácsféle sütemény' (Sopron Nyr. XLII, 382); *-dli* végződéssel: *sármándli* 'sármály, sármány' (Répcevidék Nyr. XX, 409); *sámedli* 'zsámoly' (Sopron, saját gy.). Az ilyen *-li* szóvégbe a nyelvérzék képzőt érzett (néha képző is volt, a ném. *-el* kicsinyítő képző magyarított alakja), és elvont egy *-li* képzőt, amelyet azután olyan szavakhoz is hozzáadott, amelyekben a *-li* nem volt etimológikus. Mégpedig nemcsak németből átkerült jövevényszavakhoz, hanem eredeti magyar szavakhoz is, pl.: *hájli*, *hasli* (főleg gúnyos, pejoratív értelemben, vö. JUHÁSZ J.: MNy. XXVI, 207). Példák: *zabli* 'zabi, törvénytelen, fattyú' (Nagylozs Nyr. XXX, 202); *bugyli* (~ *bugyri*; *l* ~ *r* váltakozással) 'bugyogó, bő nadrág' (Mihályi: MNy. IX, 426); *nyefli* 'síró' (Csepreg Nyr. II, 371); *nyafli* 'nyafogó ember' (Répce-mellék Nyr. II, 560); *nyuzli* 'sovány, gyenge' (Csepreg Nyr. II, 371), sőt tréfás használatban is előfordul *keméndugli* 'kéménysópró' (Tormáspusztá, Nyr. XLII, 382).

III.

A nyelvjárásban előforduló egyes képzők, vagy képzőbokrok stilisztikai értéke

E részben megkísérlem azokat a képzőket, illetőleg képzéseket tárgyalni, amelyekkel érzelmi hangulati árnyalatokat, jelentéstani finomságokat fejez ki a vizsgált nyelvjárásterület, és amelyek különösen stilisztikai szempontból érdekelték. Ilyenek a:

1. **Pleonasztikus képzések** (felesleges képzőhalmazással képzett alakok).

Igen gyakoriak a bizonyos képzőelemekkel meghosszabbított igetövek. Ezek a toldalékképzők egyáltalán nem módosítják az alapszó jelentését, legalább is a mi köznyelvi és irodalmi formákhoz szokott fülünk nem érez benne jelentésmódosító szerepet, lehet azonban, hogy a nyelvjárást beszélők bizonyos árnyalati különbségeket fejtenek ki vele. (Az élő beszéd alaposabb vizsgálata döntene el a kérdést.) Ilyen képzőtoldalékok:

Igeképzőkből

-terkál: *piszterkál*, *peszterkál* 'piszkál' (Csepreg Nyr. XXXI, 51) (*-t* mozzanatos + *-r* gyakorító + *k* mozz. + *-l* gyakorító képző).

-kár (-k mozz. + -r gyakorító): *uszkározott*: *Az arañhal csak uszkározott* (Rábaköz Nyr. XIV, 522).

-kolódik: *Panaszskulódik Ádám apánk a zur Istennek* (Potyond, Rábaköz Ethn. XXX, 77); lehetséges, hogy metathetikus alak *panaszolkodik* helyett.

-kol, *-köl* (zártabb *-kul*, *-kül* alakban): *Hamar nekem türküli a vellát 'nekem szegzi'*; *Jól türküld le a csizmád szarát 'túrd le!'* (Dór Nyr. XXXIII, 119).

-l (gyakorító képzővel bővített igető): *jövendülő mondó 'jövendő mondó'* (Csepreg Nyr. XXXI, 51). Ugyanolyan képzés, mint az *indó ház* helyett: *induló ház* (Győr Nyr. XIX, 288).

-ít (műveltető képzővel továbbképzett alak): *favágító 'favágó hely'* (Répce mellék Nyr. II, 518); *favágittuó* ua. (Sopron Nyr. V, 425; e szóról l. BALASSA Nyr. XXIII, 310; KÖRÖSI: Nyr. XI, 306).

Névszóképzőkből

-8

Az *-s* melléknévképzővel hihetetlenül változatos továbbképzésekben találkozunk, leginkább a pleonasztikus képzőbokor utolsó elemeként, mint az alapszóban jelölt tulajdonság kisebb mértékének, fokának kifejezőjével, pl:

-ges (denom. *-g* + denom. *-s*): *föenyegēs 'föenyés'* (Mihályi MNy. IX, 427).

-cskös (kics. *-cs* + kics. *-k* + denom. *-s*): *zömöcskös 'zömök'* (Sopron MNy. XII, 45).

-kos (kics. *-k* + denom. *-s*): *bodruokos 'bodros (fejkötő)'; csabajkos 'csámpás'* (Rábaköz, Bősárkány Nyr. XVIII, 47).

-nyes (kics. *-ny* + kics. *-es*): *kicsinyēsként 'apránként'* (Sopron, saját gy.); *korányosan 'korán'* (Röjtök MNy. X, 380). Itt az *-ny* nem kicsinyítő képző, hanem az *-n* lokativus ragnak palatalizált alakja.

Továbbá: *kergeteges 'igen szeles, hóbortos'* (Nemes-Viss Nyr. XVII, 336); *keveses kurvaság, házi tisztaság* (Nagylózs Nyr. XXXI, 48); *Nē sokat aggy, csak ugy kölletikippen: keveseset* (Kisfalud Nyr. XXI, 381); *harsányossan szól az orgonya 'tisza erős hangon'* (Dór Nyr. XXXIII, 119). Az ilyen képzések is mutatják az *-s* képző már előbb tárgyalt nagy funkcionális terheltségét a vizsgált területen.

-ll (deverb. nom, képző)

tétell 'tett, cselekedet': *Na hallod, em má m'égis csunya et tēll vuót túled* (Mihályi MNy. IX, 465; *tett* helyett pleonasztikusan). Lehet, hogy az ilyen képzőhalmazokban csak egyesek bőbeszédűségét, esetleg uraskodó, finomkodó beszédre való törekvését kell keresnünk (hyperurbanizmus). Mindenesetre ezt a kérdést még alaposabban, az élő, nyelvi anyagon kellene megvizsgálni.

Hangutánzó és hangfestő szavakban található képzőhalmazok

Ezek képzésében olyan nagy alaggazdagságot találunk képzőkben és képzőbokokban, hogy nemcsak rendszerezésük, hanem még felsorolásuk is olyan nehéz feladat, hogy adataimra támaszkodva nem is oldhatnám meg minden részletre kiterjedően. Így meg kell elégednem azzal, hogy csak a köznyelvből kevésbé vagy alig ismert képzőbokokból említsem meg a leggyakoribbakat.

-*darász* (zöngésüléssel: -*daráz*, gyakorító -*d*, -*r* és -*sz* képzővel), pl.: *gajdaráz* 'nagy lármával énekel' (Nemes-Viss Nyr. XVII, 336; hangfestő *kaj-*, *gaj-* tőből SzófSz.).

-*kol*, -*köl* (-*ákol*, -*ékol*, -*ékél* ~ -*kél*, -*kul*, vö. SIMONYI: TMNy. 404; PAIS: MNy. XLIII, 59; mozz. -*k* + gyak. -*l*).

Pl.: *sikákú* 'a lud ilyen hangot ad, ha a kukorica megakad a gégéjében' (Rábaköz Nyr. XI, 190; vö. *si-vít*, *si-kolt* stb.); *szityakul* 'mikor kevés a dohány a pipában' (Nagylózs Nyr. XXX, 443; < *szí- szí-p*, *szív* hangutánzó tőből), ugyanebből: *szuszákol* 'nagy nevetés miatt zihál' (Szilsárcány Nyr. VI, 472); *cupákúnyi*; *alig birunk benne cupákúnyi* 'alig birunk benne haladni' (Dőr Nyr. XXXI, 221; *cup-*, *cupp-* hangutánzó szó).

-*rkész* (gyak. -*r* + mozz. -*k* + gyak. -*ász*, -*ész*): *csepérk'észnek* 'apródonként szerez': *csepregiek cseperk'észnek* (Sopron Nyr. XLIV, 191).

-*rkél* (gyak. -*r* + mozz. -*k* + gyak. -*l*): *csak cicérekeld magad.mindig* 'töltsd az időt az öltözködéssel' (Sopron Nyr. XVII, 272).

-*korál* ~ -*gorál* (mozz. -*k* + gyak. -*r* és -*l*): *csuszkorál* 'csúszkál' (Sopron m. Nyr. XXV, 374).

-*skol* (< *skol*; gyak. -*s* > -*cs* + mozz. -*k* + gyak. -*l*). *nyivácskú* 'sir' (Bősárcány Nyr. XVIII, 143), *májicskú* 'nyávog (macska), nyafog, pityereg' (Mihályi MNy. IX, 429); *tapicskú* 'pocsolyában, vízben tipeg-topog' (Mihályi MNy. IX, 465).

-*ncöl* (< -*nszöl*; inetimológikus -*n* + gyak. -*sz* + gyak. -*l*): *göröncüli a torkom* 'riszálja' (Kisfalud Nyr. XXI, 381). Igen elterjedt használatban találkoznak e nyelvjárásterületen a

-*g* gyakorító képzővel és képzőbokraival (vö. BUDENZ: UA, 42; SIMONYI: NyK. XVI, 249; KÖRÖSI: Nyr. XI, 206; SÁMSON E., A magyar nyelv egyszerű gyakorító képzői 122; GYÖRKE, i. m. 59. E képzőnek hangutánzó szavakban való elterjedtségéről l. BARTHA K., i. m. 37.) Pl.: *kiheg*, *kahog* 'köhicsél' *tettyeg* 'lomhán megy' (Nagylózs Nyr. XXX, 443–44). Az utóbbi hangfestő szó, pl. olyan *tetty* vagyok.

-*reg*, -*rög* (gyak. -*r* + gyak. -*g*): *szeszereg* 'sziszeg' (pl. mikor valakinek az ujjába tüske megy; Cseprek Nyr. XXXI, 31); *csőtörög*: *csőtörtökön csőtörögünk* (Horpács Nyr. V, 141; vö. *csöntörög* inetim. -*n*-nel; hangfestő eredetű).

-*ngel* (-*n* járulékhang vagy a *gg* elhasonulásából keletkezett; gyak. -*g* + gyak. -*l*.): *iszlingű* 'eloldalaz, elkotródik' (Mihályi MNy. IX, 428; vö. *iszki!* *iszkiri!* *isz!* állatúzó szó).

-*polodik* (? -*pol* + -*odik* visszaható képző) *ékompolodik* 'elszontyolódik' (Mihályi MNy. IX, 428; lehet, hogy az *elkomolyodik* és *elsompolyog* kontaminációjából származik).

Tréfaszók, játszói szóképzések

A hangutánzó szavakon kívül a *tréfaszavakban* mutatkozik leginkább a nép „alakítási ösztöne és játszói nyelvszeszélye“ (LEHR: MNy. III, 289). Nem szöveve arról, hogy e szavakkal, képzésekkel azért is érdemes foglalkozni, mert „e szók tartalmában a magyar fajnak egy-egy gondolata, erkölcsi felfogása és életelve nyilatkozik meg“, tehát meg lehet belőlük szerkeszteni „apáink szellemi s kedélyi életének krónikáját“ (LEHR, uo.). Szép számmal fordulnak elő a vizsgált nyelvjárásterületen is, de csaknem minden tájegység nyelvében is. (Vö. LEHR: MNy. III, 289, 337, 385; LACZKÓ: Nyr. XXXVI, 295, 356, 397, 450). Képzők:

-ók, -ök kics. képző (l. fent)

Augmentatív képzőként használják, főképpen ragadványnevekben: *Bajszuók* 'nagybajszú'; *Monyuók* 'nagy monyú' (Csepreg MNy. XXXI, 128).

-i kics. képző

(Tréfás szóképzésekben való használatáról l. GULYÁS: Nyr. LII, 99).
Pl.: *sunyori* 'a ki szemeit igen gyakran behunyja' (Nemes-Viss Nyr. XVII, 336); *csikori* (gúnynév) 'egy molnárt hívnak e néven, a kinek nemcsak száraz malma csikorog, hanem maga meg alig csikoroghat = alig élhet' (Bósárkány Nyr. XVII, 192). Előfordul:

-si képzőbokban (-s kics. + -i kics. képző; vö. MELICH: MNy. X, 195).

Pl.: *silapsi kalap* 'lehajló karimájú' (Fertő mellék MNyszet. III, 406); *silapsi* ember 'akinek a kalapja karimája le van hajtva v. aki a süvegét nagyon a szemére húzva viseli' uo; < ném. *Schlapphut* > *salap*, *salapos süveg*, ebből népnyelvben: *silapos kalap*, *silapsi kalap* (vö. KELEMEN: Nyr. LXXI, 123 kk.).

-di képzőbokban (kics. -d + kics. -i; -ndi, -rdi járulékelemekkel bővült változatban is. E képzőről l. BÁRCZI, i. m. 148—149).

Névszóból képzett tréfaszók: *galabárdi* 'izgága' (Nagylozs Nyr. XXX, 444; < *galiba* ism. eredetű); *bohajdi* 'heves, hóbortos' (Mihályi MNy. IX, 426; < *bohó* ~ *bolyó* SzófSz.); *gondi* 'feledékeny, gondtalan, könnyelmű' (Sopron MNy. XII, 43); *töklejdi* 'gazember' (Mihályi MNy. IX, 465); igéből képezve, pl. *kortyándi* 'boriszákos' (Sopron MNy. XII, 44) és *undi* 'aki a dolgot hamar megunja' (Sopron Nyr. XXXV, 42).

-a, -e kicsinyítő képzőben *kortya* 'boriszákos' (Sopron MNy. XII, 44).

-la, -le kicsinyítő képzőbokban *ketle-kotla* 'aki sok haszontalanságot beszél' (Bósárkány Nyr. XVIII, 94); (gúnynévben) *Pasla*: azért hívták így, mert folyton pislogat, „passogat“, fájós szemű (Bósárkány Nyr. XVII, 192).

-ász, -ész (deverb. és denom. -sz)

Pl.: *hangászok*: *Juó estiét hangászok* (Rábaköz Nyr. XVI, 336).

-mány, -mény [-min]

(SZINNYEI: NyH⁷. 90; SZILY: MNy. XV, 92; -m mozz. + -i -vagy nyúlás + denom., ill. deverb. -n ~ -ny).

Valószínűleg e képzőt találjuk a nagyon elterjedt *rézmin* szóban; *ruha rézmin* 'ruhaszaggató' (Nagylozs Nyr. XXX, 444); *rézmin* 'ruhát nem kímélő vagy szaggató ember v. gyermek' (Sopron MNy. XII, 44); *nëm hiábo ujjan rézmin a fiatá asszony*: 'pazarló' (Mihályi Kisfalud Nyr. XXII, 473); *rézmi* 'ruhát nem kímélő s szaggató ember vagy gyermek' (Sopron Nyr. XII, 44); továbbképzett alakban *rézmini* 'szaggatni' (Sopron Nyr. XXXV, 42). E szó alapszava a személynevekből lett köznevek csoportjába tartozik, amelyekről TOLNAI azt mondja „Minden nép nyelvében megtaláljuk azt a különös jelenséget, hogy a közhasználat a személyneveket valamely külön tulajdonsággal ruhazza fel, sok esetben állandó jelzőt tesz melléjük és így köznevekké teszi“ (Nyr. XXVIII, 1). *rézmin* ~ *rézmeny* < a német *Erasmus* (m. *Rézmán*) névből származott, *ruha-rézmán*, vagy *ruha-rézmin*, ebből elferdült, megcsonkult alak, *ruharéz* vagy egyszerűen *rézmin* (vö. SIMONYI, uo. 9. jegyzetben). E szó lehet a *réz* elvonásnak — *-mány*, *-mény* képzős származéka, de lehet a *rézmán* hasonulással keletkezett *rézmin* alakja is a vizsgált nyelvjárásterületen. E szó analógiájára keletkezett egy másik *-mény* képzős tréfaszó: *huzmin* a) 'munkáért nagy bért, kiadott

pénzért nagy kamatot kívánó, uzsorás', b) 'csalfa' (Sopron MNy. XII, 43 Valószínűleg átvitt értelemben, aki kacérkodik, ingerkedik mással, aki „húz“ mást (uo. *huzmi* alakban is, vö. MTsz. *huzmány*).

-te képző

Tréfás kicsinyítő képzőként használják. Vitatott eredetű. RÉTHEI a. -ka, -ke kicsinyítő képző gyermeknyelvi változatának tartja (MNy. III, 393), HALÁSZ u. így (Nyr. X, 55 és XVII, 253). A -t-nek a -d kicsinyítő képzőből való származását, ill. a két képző azonos eredetét valló nézetekről l. BÁRCZI, i. m. 162. Más-ként, önálló kicsinyítő -t (< urali *-tt) képzőről GYÖRKE: MNy. XXXIII, 244, XL, 16; SEBESTYÉN I., Melich Eml. 356: Fák és fás helyek 86 kk. stb. (A kérdésre vonatkozó irodalmat l. BÁRCZI, i. m. 163.) E kérdés még közelebbi vizsgálatra szorul, de lehetségesnek tarthatjuk, hogy egy ősi *-tt képző divergens jelentésfejlődéssel egyrészt mozzanatos (ill. műveltető) -t képzővé vált, másrészt kicsinyítő képzővé. Alakilag azután egybeesett a d (< fgr. *-nt) képző zöngétlenült alakjával és az alaki egybeeséssel együtt járt a két képző sűrű interferenciája. Sajnos, elég kevés példát találtam fenti képzőre és az is bizonytalan, mert inkább a RÉTHEI és HALÁSZ véleményét látszik támogatni. Pl.: *kokastiej*, *kokastejte* (Mihályi MNy. IX, 428).

Nem világos képzések

szároz csontok 'lábszárak', de *száraz fájdalom* 'fájdalom a lábszárakban' (Bősárkány Nyr. XVIII, 238). A *szár* a XV. sz. elején és vidékenként ma is „lábszár“ jelentésben élt; vö. Schl. Szój. és Sopr. Szój. Ebből: *szároz csontok* lehet, hogy ered. *száros csontok*. De ugyanakkor a *szár* szóból -z képzővel: *száraz; porozinkuó* (-nkó kicsinyítő képzővel) 'császármorzsa' (Mihályi MNy. IX, 464; t. i. addig sütjük, míg a dara szét nem porlik, ez valószínűleg a tréfás képzés magyarázata); *nekiéperedik* 'megjavul' (Hegykő MNy. X, 381); alapszava valószínűleg *ép*, és az *iperedik* analógiájára keletkezett; l. *ipëredik* 'üdü, egészségesedik, erőre kap, gyarapszik, nekitelik, hízik' (Fertő mellék MNyszet. III, 243); *kümmencs* 'kőműves' (Mihályi MNy. IX, 428).

Ragozott ige- és névszóalakok tréfás képzésekben

Ragozott igealakok, pl.: *cselekszikapa* 'hosszúnyakú kapa, mellyel repát kapálnak' (Csepreg Nyr. XLII, 92); *élek-halok* (növénynév) *Potentilla anserina* (Csorna Ethn. V, 37); *szédi-védi* (a vámot) 'molnár'; *üti-veri* (a malomkövet) 'molnár' (Bősárkány Nyr. XVIII, 238).

Ragozott névszók, pl.: *héba* 'híj, hijba' (Rábaköz Nyr. XIV, 276); (a *hiu*, *háj* határozó ragos alakja nominativusként); *fölstököm* 'reggeli' (Répce mellék Nyr. II, 518); *hököm ujj* 'hüvelykujj' (Nagylózs Nyr. XXX, 443); *ollan hüölkök, mint a hüölköm* 'olyan hüvelyk, mint a hüvelykujj' (Kapuvár, saját gy.); *szakadtja*: a kukoricának *szakadtja* 'a levél, melly fosztáskor a fejről leszakasztatik' (Fertő mellék MNyszet. III, 242). A névszókul használt igealakokról l. SIMONYI: Nyr. VII, 434.

Szólnom kell végül a vizsgált nyelvjárásterület egy igen elterjedt és stilisztikai szempontból nagyon érdekes szóképzési vonásáról a

Mondatsűrítő képzésekről

Lehet, hogy nem a legszerencsésebb terminust választottam azon képzések jelölésére, amelyek segítségével hosszabb kifejezéseket, néha egész mondatokat sűrít össze a tanulmányozott nyelvjárás. Ezek is bizonyos régies szint adnak a nyelvjárásnak, és talán az archaizmusok között is tárgyalhattuk volna,

viszont stilisztikai értékük elvitathatatlan, éppen ezért került sorra tárgyalásuk ebben a fejezetben (Egyes régi képzők, ill. képzések ilyen szerepére SIMAI is utal: „Faludi hatása Sándor Istvánra“ c. tanulmányában MMy. XI, 219). A magyar ember szereti az egyszerű, rövid, tömör kifejezéseket. Az igazi magyar stílust a rövidségre való törekvés, több gondolat összefogása, mintegy összesűritése, mondanivalók rövidre fogása, átlátszó világos gondolatok egyszerű kifejezési módja jellemzik. Ezért használ igen gyakran bonyolultabb szerkezetek, körülírások elkerülése végett alkalmas összetételeket, igeneves szerkezeteket, igekötős igéket, szokatlanabb képzésmódokat. A kifejezés tömörségére való törekvés mutatkozik a vizsgált tájegység nyelvében is. Mielőtt a képzőknek ilyen használatára rátérnék, néhány példában mutatom be az összetételek, igeneves szerkezetek és igekötők szerepét az ilyen sűritésekben. Igeneves szerkezet (igekötős igékkel): *összevilgezni* 'összebeszélés, folytán elhatározni' (Szilársarkány Nyr. VI, 472); *fellakni* 'a lakodalmat átmutatni' (Felsőszakony Nyr. XVII, 383). Határozós szerkezet: *ahogy ránk tellött az idő, észéignyettünk* (Mihályi és Kisfalud Nyr. XXII, 473; t. i. ahogy elmúlt felettünk az idő).

Mondatsűritő képzőként: különösen az -l és -z (denom. és deverb. igeképzőket használja a népnyelv — és így a vizsgált nyelvjárásterület is — az említett különleges funkcióban; vö. SIMAI, i. m. 219).

Igeképzők

-l (-ol, -öl; itt: -ul, -ül) denom. verbum képző

ezugolták az egész házat a vendégek (Dőr Nyr. XXX, 149; értsd: minden zegét-zugát ellepték); *iepártulla* 'pártfogása alá veszi' (Bősárcány Nyr. XVIII, 94). A fenti példákban természetesen a képzőn kívül az igekötőnek is nagy szerepe van a sűritésben. Ugyanígy: *kitestüték* 'megverték' (Nagylózs Nyr. XXXIII, 420; < ? kiverték, kiporolták a testét); *emellikütik a leány hibáját a háztáj nézők: emellikütik* 'elhallgatták' (Dőr Nyr. XXX, 149; azaz félre, mellékre tették); Igekötő nélküli alakok: *neki durungutam a lovat: neki biztattam* (Mihályi és Kisfalud Nyr. XXII, 522; azaz doronggal ösztökéltem a húzásra); *országol* 'vándorol' (Felső-Szakony Nyr. XVII, 384 országról-országra. Érdekes adat a: *fejbekül* 'fejbe ver' (Nagylózs Nyr. XXX, 443) *igé rossz ez a gyerek, ul-lácczik mekküő fejbekünyi, mēkfejbekü, fejbekü* 'fejbever, megpofoz' (Mihályi MNy. IX, 427). Valószínűleg a *fejbe* lativus ragos alak -kol, -kül gyakorító képzős származéka.

-z denom. verbum képző.

Főképpen „valamit készít, létrehoz“ jelentésben használják: *koráz* (az óra) 'korán jár' (Horpács Nyr. V, 269); *faraz* 'farát csinál, sző': *Tēri mēnek faraznyi, nēm gyün?* (KÁLMÁN, A bősárcányi gyékényszövésl4); *kosaraz* 'kosarat készít, sző': „*Mēnnyeték kosaraznyi!*„ „u.o. 17); *fonalat visszáz* 'a rokkán visszahajtja, két szálat egybefon házi cernának' (Kisfalud Nyr. XXI, 381).

-ít műveltető képző

„Valamivé tesz“ jelentésben eleven, pl:

csikorít 'keményen megfenyít' (Nemes-Viss Nyr. XVII, 336); *Finyit vette a ruhámnok, egészen megavittotta* (Mihályi és Kisfalud Nyr. XXII, 473; t. i. avulttá tette).

-odik, -edik, -ödik visszaható képző;
észigorodik az idő 'hideggé válik' (Mihályi MNy. IX, 465).

-kodik, -kedik, -ködik visszaható képző;
szíveskedtem idefáradni (Rábaköz Nyr. XXXI, 174).

Névszóképzők

-s kicsinyítő és melléknévképző

szűfogásos 'szívgörcsben szenvedő' (Bősárkány Nyr. XVIII, 238; szívét megfogja a görcs); ez nem *számos* 'ez nem számít' (Csepreg Nyr. XXXI, 51; számot tevő).

Az igenévképzők is rendkívül alkalmasak erre a szerepre, hasonlóan a többi fgr. nyelvekhez.

-ó, -ő

olyan medvemenő lovat vett (Dőr Nyr. XXXIII, 119; t. i. olyan lovat, amely úgy megy, mint egy medve; tehát ez a participiumos szerkezet egy hasonlító határozói mellékmondatot helyettesít).

-t (-tt)

Jó napkótt korba vót az idő (Dőr Nyr. XXVIII, 521; t. i. olyan korán, amikor a nap kél, időhat. mellékmondat rövidítése).

Megálltányi ideje sincsen (Dőr Nyr. XXVIII, 521; annyi ideje sincs, hogy megálljon, mértékhatározói mellékmondat rövidítése).

-va, -ve

uccatátva 'az egész ucca láttára, palam publice' (Csepreg Nyr. XIX, 288; t. i. mialatt az egész utca a száját tátja, módhatározói mellékmondat rövidítése).

Néhány vonásban igyekeztem rámutatni a vizsgált nyelvjárasterületnek a köznyelvitől eltérő szóképzési sajátosságaira. Sok dolog talán elkerülté figyelmet, vagy esetleg helytelen volt a megfigyelésem, voltak olyan jelenségek, melyek megfejtése még további vizsgálódásra szorul. Céлом csupán az volt, hogy a nyelvjárások ilyen vagy ehhez hasonló vizsgálatára ráirányítsam a kutatók figyelmét, és néhány adatot szolgáltatthassak a nyelvtörténeti és nyelvjárás-kutatások számára.

ANDRÁSSYNE KÖVESI MAGDA